

Interreg

Rakousko-Česká republika

Evropský fond pro regionální rozvoj

DIDAKTICKÝ

UNIVERSITY
OF APPLIED SCIENCES
UPPER AUSTRIA

EVROPSKÁ UNIE

OBSAH

ÚVOD	5
OBOROVÁ DIDAKTIKA	6
1. Oborová didaktika v systému pedagogických věd	7
2. Vyučovací proces a jeho etapy v odborných předmětech	8
3. Kurikulum.....	10
4. Uplatňování didaktických zásad	12
5. Rozdělení a charakteristika vyučovacích metod.....	14
6. Oborová didaktika ve volbě a použití výukových metod.....	15
7. Organizační formy vyučování.....	16
8. Materiální didaktické prostředky používané v oborových didaktikách.....	17
9. Plánování a příprava učitele na vyučování.....	19
10. Mezipředmětové vztahy ve výuce odborných předmětů	20
DIDAKTIKA ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ	21
11. Didaktika odborných předmětů v systému pedagogických věd	22
12. Výukové cíle a obsah vzdělávání v odborných předmětech	23
12.1. Kognitivní cíle.....	24
12.2. Psychomotorické cíle.....	24
12.3. Afektivní cíle:.....	24
13. Didaktické zásady v odborných předmětech.....	25
13.1. Zásady výuky odborných předmětů	25
14. Výukové metody ve výuce odborných předmětů	27
14.1. Volba metod ve výuce	27
14.2. Rozdělení metod	27
15. Metody slovní	29
15.1. Vysvětlování.....	29
15.2. Vyprávění	29
15.3. Přednáška	29
15.4. Práce s textem.....	29
15.5. Rozhovor	30
16. Metody názorně demonstrační a praktické	31

16.1.	Pozorování předváděného předmětu.	31
16.2.	Metody praktické	31
17.	Aktivizující výukové metody ve výuce odborných předmětů	32
17.1.	Aktivizující výukové metody ve výuce odborných předmětů	32
18.	Komplexní výukové metody ve výuce odborných předmětů	33
18.1.	Projektové vyučování	33
18.2.	Brainstorming.....	34
18.3.	Skupinová a kooperativní výuka	34
19.	Hodnocení v odborných předmětech	35
19.1.	Zkoušení.....	35
19.2.	Praktické zkoušky.....	35
20.	Organizační formy výuky v odborných předmětech.....	36
20.1.	Vyučovací hodina	36
20.2.	Exkurze	37
21.	Příprava výuky odborných předmětů	38
21.1.	Písemná příprava učitele na vyučování	38
22.	Didaktická technika a pomůcky ve výuce v odborných předmětech	39
22.1.	Didaktická technika:	39
22.2.	Učební pomůcky:	39

METODOLOGIE VÝZKUMU	40
23. Specifické zvláštnosti výzkumu ve společenských vědách	41
23.1. Specifika vědeckého výzkumu	42
23.2. 13 oblastí výzkumu a vývoje	43
24. Základní metodologická východiska vědeckého poznání v pedagogice	45
24.1. Metodologie, metoda, metodika	45
24.2. Teorie	47
25. Pedagogický výzkum	48
25.1. Objasnění pojmu výzkum a pedagogický výzkum	48
26. Předmět vědeckého výzkumu v pedagogice	50
26.1. Vztah metody a předmětu výzkumu	50
27. Formulace vědeckého problému a funkce hypotézy	52
27.1. Výzkumný problém	52
27.2. Výzkum: problém výzkumu, cíl výzkumu, výsledek výzkumu	53

28.	Formulace hypotézy	54
28.1.	Zlatá pravidla hypotézy.....	54
28.2.	Vznik hypotéz	55
29.	Metody pedagogického výzkumu – empirické, teoretické, historicko-srovnávací	56
29.1.	Empirické metody.....	57
29.2.	Teoretické metody výzkumu	57
29.3.	Historicko-srovnávací metody	57
30.	Techniky měření v pedagogickém výzkumu, výzkumné nástroje, validita, reliabilita...	60
30.1.	Validita.....	60
30.2.	Reliabilita.....	60
30.3.	Výzkumný soubor	61
31.	Kvalitativní metody	62
31.1.	Nestrukturované pozorování	63
31.2.	Etnografické interview.....	63
32.	Kvantitativní analýza.....	64
32.1.	Proměnné	64
32.2.	Kvantitativně orientovaný výzkum	64
32.3.	Obsahová analýza textu.....	65
33.	Teorie a tvorba didaktického textu, návrh prototypu didaktického textu.....	67
33.1.	Druhy testů	67
33.2.	Projektivní metody a techniky.....	68
33.3.	Validita.....	68
33.4.	Používání didaktických testů ve školní praxi.....	69
34.	Diagnostické rozbory a posuzování didaktických testů	70
34.1.	Pedagogická diagnostika	70
KOMUNIKACE A TVŮRČÍ PROCESY		72
35.	Sociální kontext komunikace, socializace, sociální interakce	73
35.1.	Komunikace	73
35.2.	Socializace	73
35.3.	Sociální interakce	74
36.	Vnitřní kontext, vztahové vzorce a sociální stereotypy	75
36.1.	Komunikace.....	75
36.2.	Zpětná vazba	76

37.	Veřejné vystoupení, prezentace.	78
38.	Slovní komunikace, implicitní a explicitní sdělování; denotace, konotace.	81
38.1.	Typy znaků	81
39.	Druhy veřejného projevu, jeho příprava. Public relations.	83
39.1.	Rozhovor (interview).....	83
39.2.	Public relations.....	84
40.	Dysfunkční komunikace a poruchy verbální komunikace.	85
40.1.	Chyby v komunikaci.....	85
41.	Význam neverbální komunikace. Mimika, zraková komunikace, gestika, haptika	87
41.1.	Neverbální komunikace	87
41.2.	Proxemika	88
41.3.	Komunikace a sociální kontakt	89
41.4.	Sociální percepce	90
42.	Zákonitosti komunikace ve skupině.....	91
42.1.	Self – image, self – prezentace	91
43.	Empatické a egoistické přístupy, systémové přístupy, motivace.....	93
43.1.	Rogersův přístup zaměřený na člověka.....	93
43.2.	Systémové přístupy	93
43.3.	Analýza transakcí (struktury):.....	94
44.	Styly vedení, „mobbing“, „labeling“ a kategorizování lidí. Asertivita.....	96
44.1.	Styly vedení:.....	96
44.2.	Mobbing	97
44.3.	Asertivita	98

ÚVOD

Prezentované odborné moduly jsou hlavním výstupem projektu a jsou určené cílovým skupinám, tj. studentům a učitelům vysokých škol jako výukový i učební materiál, ale i absolventům a zaměstnancům malých a středních podniků v přeshraničním regionu. Jejich první podoba byla vytvořena ve spolupráci s experty z praxe a vyučujícími obou partnerských vzdělávacích institucí. Postupně vznikající moduly byly představovány a konzultovány na workshopech, konferencích i v rámci pilotního projektu, a na základě zpětné vazby od budoucích uživatelů i reakcí odborníků byly přetvořeny do nyní předkládané podoby.

V rámci jednotlivých aktivit souvisejících s cílem projektu, tj. workshopech, mezinárodních konferencích, pilotním projektem a průzkumných šetřeních realizovaných na obou partnerských institucích se ukázalo jako užitečné vytvořit i výukový materiál pro vyučující konkrétních odborných předmětů. Bylo proto rozhodnuto vytvořit i modul sloužící právě pro vyučující odborných předmětů, který shrnuje jednak poznatky z vzájemné výměny zkušeností v rámci projektových aktivit, jednak specifika výuky odborných předmětů – modulů, které byly vytvořeny v rámci projektu.

Oborové didaktiky postihují zároveň i vztahy mezi jednotlivými předměty, vztahy mezi jednotlivými obory, a také musí zohledňovat vztahy mezi teoretickými a praktickými znalostmi. Přestože v dnešní době se stále více dostává do popředí online forma vyučování, osoba učitele stále hraje velkou roli. Vyučující odborných předmětů musí vykazovat nejen hluboké odborné znalosti, ale také znalosti didaktiky, pedagogickým metod a specifík pedagogického výzkumu. Učitelé odborných předmětů jako činitelé zodpovědní za vzdělávací proces musí být schopni nejen předat odborné poznatky, ale také rozhodnout, jakou formu předání zvolit pro konkrétní skupinu se zohledněním jejích specifík. Musí být schopen vytvořit a přizpůsobit výukový materiál potřebám té které skupiny a ovládat principy sociální komunikace. Předkládaný modul tak shrnuje všechny tyto principy a poskytuje materiál nezbytný pro učitele vyučující dle zásad metody CLIL, tedy pro učitele jazyků i učitele odborných předmětů.

OBOROVÁ DIDAKTIKA

1.OBOROVÁ DIDAKTIKA V SYSTÉMU PEDAGOGICKÝCH VĚD

Předmětem obecné didaktiky jsou cíle, obsah, metody a organizační formy ve vyučování.

Problémy jednotlivých stupňů a typů vzdělávání se zabývají odpovídající didaktiky, např. didaktika mateřské školy, didaktika základní školy, didaktika odborných škol. Specifickými problémy vyučování v jednotlivých vyučovacích předmětech se zabývají předmětové didaktiky, resp. oborové didaktiky (Maňák 1993 In Průcha, Walterová, Mareš 2003 s. 44).

Slovo didaktika v pedagogickém smyslu (cesta učení – umění vyučovat) použil W. Radke v 17. století.

V díle Jana Amose Komenského Didaktika Magna (Velká didaktika) měl pojem didaktika širší význam, než mu přisuzujeme dnes. Komenský interpretoval pojem jako „všeobecné umění, jak naučit všechny všemu. Dalo by se říci, že v tehdejšímu smyslu bylo předmětem didaktiky to, co je dnes předmětem celé pedagogiky. Až v 19. století se v dílech významných pedagogických teoretiků (J.J. Pestalozzi, J.F. Herbart) vyčlenila didaktika jako do značné míry samostatná část pedagogiky zabývající se systematickým výkladem otázek z teorie vyučování

Nejobecnější pojetí didaktiky, tedy takové pojetí, ve kterém se didaktika zajímá kterýmikoli edukačními procesy (od edukací ve školní třídě po výcvik artistů či podnikové kurzy aj.) se v mezinárodní terminologii nazývá „instructional science“ (instruktážní věda). V češtině se tento termín neujal, ale termín „obecná didaktika“ je vhodným ekvivalentem (Průcha 2000 s. 102).

Rychle rostoucí objem technického a vědeckého poznání vyžaduje pozornost didaktiky. Ta se stává zásadním činitelem nejenom v oblasti školy, ale i v celospolečenském kontextu. Procesy učení a vyučování se zprostředkovávají prostřednictvím specifických forem např. masmédií, rekvalifikační vzdělávání, koučing apod. (srov. Skalková 2007 s. 16)

Přestože obecná didaktika a oborové didaktiky jsou v úzkém vztahu (obecná didaktika poskytuje oborovým didaktikám obecný teoretický základ), tvoří oborové didaktiky samostatné vědní disciplíny. V současné době se velmi rozvíjejí. Oborové didaktiky se zaměřují na jednotlivé předměty nebo na určité předmětové oblasti.

2.VYUČOVACÍ PROCES A JEHO ETAPY V ODBORNÝCH PŘEDMĚTECH

Vyučovací proces je záměrné, cílevědomé, soustavné a racionální řízení aktivit žáků, které směřuje k dosažení stanovených výchovně vzdělávacích cílů. Vede k osvojení vědomostí a dovedností a k rozvoji duševních a tělesných schopností a k utváření osobnosti žáka. Jedná se o složitý sociální proces podmíněný mnoha faktory.

Mezi základní činitele výukového procesu patří **učitel, žák, učivo**.

Činnost učitele odborných předmětů

Řídící činnost, navozování a usměrňování aktivit žáků a studentů.

V průběhu přípravné, realizační, kontrolní a hodnotící fázi. Vychází přitom z vědomostní úrovně žáků, provádí činnost diagnostickou a na základě toho volí metody, formy a prostředky výuky dle cílů.

Činnost žáků

Aktivní osvojování vědomostí a dovedností, formování schopností, zájmů, citů, motivů, chování, jednání atd.

Obsah učiva odborných předmětů

Transformovaná soustava vědeckých poznatků a činností, které jsou osvojovány. Z pohledu rozvoje žákovy osobnosti můžeme vyučovací proces rozčlenit na stránku obsahovou, procesuální (dějovou), formální (vnější podmínky vyučovacího procesu), vzdělávací a výchovnou.

Učitel musí provést didaktickou analýzu učiva a na základě ní stanovit optimální postup.

Funkce vyučovacího procesu

Informativní (předání informace), formativní, (formuje osobnost žáka), instrumentální funkce (osvojené vědomosti a dovednosti se stávají nástroji, instrumenty dalších učebních aktivit), integrující funkce (spojuje všechny předešlé funkce).

Etapy vyučovacího procesu

Etapy vyučovacího procesu postihují procesualní stránku výuky. Jsou následující (Čadílek, 2005):

motivace, expozice, fixace, verifikace.

- Motivační příprava žáků k osvojení učiva, získání jejich zájmu.
- Expoziční fáze zaměřena na vytváření a osvojování nových vědomostí a dovedností.
- Fixační etapa představuje upevňování a prohlubování osvojeného učiva.
- Verifikační etapa je ověřování vědomostí a dovedností žáků.

3.KURIKULUM

V pedagogice se tento termín používá od 20. století a běžným se stal až v 60. letech v souvislosti s tzv. kurikulárním hnutím. Najdeme ho v angličtině, ale i němčině, francouzštině atd. Ve světové pedagogice je to široké označení komplexního pojetí, zahrnuje obsah a organizaci instituce – školy, včetně charakteristik prostředí a vztahu s okolím.

Co všechno zahrnuje pojem kurikulum (Walterová (1994):

- Vzdělávací program, projekt, plán
- Průběh studia a jeho obsah: charakteristika vzdělávací dráhy a obsah zkušenosti, kterou žák získává v době studia.
- Kurikulum je program a život školy.
- Kurikulum je plán obsahu vyučování.
- Kurikulum je plán učení.
- Kurikulum je veškerá zkušenost žáka získaná ve škole.
- Kurikulum zahrnuje učivo, vztahy učitele a žáků a prostředí.
- Kurikulum je plánovaná a řízená učební zkušenost.

Walterová (1994, s. 16–17) uvádí následující **podoby kurikula**:

- doporučené kurikulum: dokument, který řeší základní koncepční otázky kurikula,
- předepsané kurikulum: oficiální dokument, který je závazný pro určité typy škol nebo pro celý vzdělávací systém,
- realizované kurikulum: to, co učitel skutečně realizuje ve třídě,
- podpůrné kurikulum: učebnice, časové dotace, zaměstnanci školy, vzdělávání učitelů, vybavení školy, které podporuje realizaci předepsaného kurikula,
- hodnotící kurikulum: soubor testů, zkoušek a dalších nástrojů měření,
- osvojené kurikulum: to, co se žáci skutečně naučí.

Formální kurikulum jsou komplexní cíle, obsah, prostředky a organizace vzdělávání; způsoby kontroly a hodnocení výsledků výuky.

Neformální kurikulum zahrnuje aktivity a zkušenosti vztahující se ke škole (mimotřídní a mimoškolní aktivity organizované školou např. exkurze, výlety, soutěže, zájmové činnosti)

Skryté kurikulum další souvislosti života školy, klima školy, hodnoty, vztahy mezi učiteli a žáky, vztahy mezi školou a dalšími zdroji vzdělávání.

Realizuje se v interakci a komunikaci učitelů a žáků ve třídě i mimo ni. Reálná podoba kurikula je determinována vztahem žáků a učitelů. Je ovlivňována kvalitou prostředí, klimatem školy, vztahy mezi zúčastněnými subjekty školního života i vztahy s okolím. Je podporována učebnicemi a dalšími materiály a prostředky. Je řízena systémem kurikulárních projektů, předpisů vymezujících cíle, obsah, způsoby organizace a hodnocení, které vznikají na úrovni školy, lokality, regionu i státu.

4.UPLATŇOVÁNÍ DIDAKTICKÝCH ZÁSAD

Za tradiční didaktické zásady bývají pokládány (Obst 2006):

- zásada uvědomělosti a aktivity,
- zásada názornosti,
- zásada soustavnosti,
- zásada přiměřenosti,
- zásada trvalosti,
- zásada výchovnosti vyučování,
- zásada vědeckosti,
- zásada spojení teorie s praxí.

Zásada uvědomělosti vyžaduje vytvořit u žáků takový vztah k učení, který by je přiměl učit se co nejsvědomitěji, tak aby dosáhli co nejlepších výsledků.

Žák si má být vědom smyslu a významu učiva, měl by rozumět tomu, co a proč se žák učí (Nelešovská, Spáčilová, 2005, s. 143). Uvědoměle získané poznatky jsou charakteristické hlubokým pochopením. Jestliže žák není schopen správně odpovědět, pak to znamená, že látku nepochopil.

Zásada názornosti představuje požadavek, aby si žáci při vyučování utvářeli představy a pojmy na základě vnímání předmětů a jevů objektivní skutečnosti anebo jejich zobrazení (Jarábek, Valkovič, 1979, s. 101). Cíl je, aby žáci při učební činnosti vycházeli ze smyslového vnímání, aby poznávali skutečnost na základě bezprostředního vnímání. Názornost je velmi důležitá zejména ve vyučování matematice, protože zde vyžadujeme dosažení vyššího stupně abstrakce.

Zásada soustavnosti poukazuje na to, aby děti pod vedením učitele postupovali systematicky. Jednotlivé poznatky musí vytvářet jednotný logický systém. K. D. Ušinskij napsal, že jen systém nám umožňuje, abychom plně ovládli své vědomosti.

J. A. Komenský zdůrazňoval uspořádání učiva od blízkého k neznámému. Zásada soustavnosti se tedy v praxi realizuje tehdy, když při výuce postupujeme od snazšího k náročnějšímu, od známého k neznámému, tak aby nevznikla mezera ve vědomostech.

Zásada přiměřenosti představuje vyučování, kdy je žák optimálně podněcován. Snadnost vyučování snižuje jak aktivitu, tak zájem o učení. Nadměrná obtížnost nevede k úspěchu, a tak žák ztrácí sebedůvěru a zájem o učení. Míru náročnosti a tempa je nutné přizpůsobit individuálním rozdílům žáků.

Zásada trvalosti je požadavek řídit vyučování tak, aby si žák poznatky osvojil tak, aby jich dovedl s jistotou použít v budoucnu. Jednou z nutných podmínek trvalosti znalostí je zásada uvědomělosti. To znamená, že není možné dosáhnout trvalosti obyčejným naučením se pouček a definic bez hlubokého pochopení studované látky. Nutnou podmínkou trvalosti je tedy aktivní osvojení si daného učiva.

Zásada vědeckosti je požadavek, pod kterým se rozumí shoda výkladu poznatků s Interpretací současné vědy. Od učitele se předpokládá, že celoživotně udržuje kontakt s vědeckými disciplínami, které jsou základem jeho vyučovacích předmětů.

Zásada spojení teorie s praxí vyžaduje, aby se při osvojování teorie vycházelo z praxe, aby se teoretické vědomosti žáků spojovaly s jejich praktickou činností. Cíl je, aby žáci pochopili význam teorie v životě, v praxi, a naučili se uvědoměle používat osvojené poznatky na řešení praktických úloh.

5.ROZDĚLENÍ A CHARAKTERISTIKA VYUČOVACÍCH METOD

Různí autoři použili pro klasifikaci metod různá kritéria.

Dělení výukových metod (Lerner), které vychází z charakteru poznávacích činností žáka při osvojování obsahu učiva vzdělávání a z organizované činnosti učitele ve výuce:

- Metoda informačně receptivní: předávání hotových informací žákům (výkladem, vysvětlováním, popisem, ilustrací, učebnicemi, pokusy, videoprogramem, filmem apod.), osvojení poznatků závisí na žákových schopnostech, zkušenostech a vlastnostech.
- Metoda reproduktivní: učitel konstruuje učební úlohy, řídí a kontroluje plnění učebních úloh, nevede k tvůrčí činnosti žáků, žáci poznatky aktualizují, reprodukují, řeší typové úlohy, záměrně či nezáměrně si zapamatovávají.
- Metoda problémového výkladu: učitel vytyčí problém (problém pouze pro žáky, učitel řešení zná) a řeší ho sám; cílem je postupné seznamování žáků s logikou jednotlivých fází řešení u žáků ale často převažuje nezáměrné zapamatování.
- Metoda heuristická: učitel konstruuje učební úlohy tak, aby pro žáky znamenaly určitou obtíž a vyžadovaly tak od nich samostatné řešení některých fází, rovnováha mezi aktivitou učitele a žáků.
- Metoda výzkumná: od žáků vyžaduje samostatné hledání řešení pro celistvý problémový úkol, žáci si stanoví posloupnosti jednotlivých etap řešení, samostatně studují; učitel sestaví (vybere) vhodné učební úlohy, kontroluje průběh řešení, ale jeho aktivita v procesu výuky ustupuje do pozadí.

6.OBOROVÁ DIDAKTIKA VE VOLBĚ A POUŽITÍ VÝUKOVÝCH METOD

Výběr vychází z aktuálního cíle a musí vycházet z logiky věci a objektivních kritérií. K nim patří cíl, obsah výuky, žák.

Typická kritéria:

- Zákonitosti výukového procesu (logické, psychologické, didaktické).
- Cíle a úkoly výuky
- Obsah a metody daného předmětu
- Úroveň fyzického a psychického rozvoje žáků, jejich připravenost zvládat požadavky učení.
- Zvláštnosti třídy, skupiny žáků, vztahy ve třídě.
- Vnější podmínky výchovně-vzdělávací práce, např. geografické prostředí, společenské prostředí, hlučnost okolí, technická vybavenost školy atd.
- Hodinová dotace předmětu a doba výuky (ráno, odpoledne apod.)
- Osobnost učitele, jeho odborná a metodická vybavenost, zkušenosti, pedagogická expertnost atd.

7.ORGANIZAČNÍ FORMY VYUČOVÁNÍ

Co ovlivňuje volbu formy vyučování?

- výukový cíl
- charakter učiva
- připravenost a zkušenostech učitele
- připravenost a specifické potřeby žáků
- volba výukové metody
- časové a prostorových možnosti školy, třídy
- podmínky školy jako celku

Individuální vyučování: Jeden žák a jeden učitel. Využíváno výjimečně v podobě soukromých učitelů. Běžné v historii (např. John Locke, J.J. Rousseau aj. – výchova šlechtice). Tento způsob metody je vhodný například pro výuku na hudební nástroj, protože je časově náročný a ve výuce jiných předmětů by byl neefektivní.

Skupinové vyučování: Žáci rozděleni do skupin. Skupiny mohou být homogenní (rozdělení dle výsledků, pohlaví apod.) nebo heterogenní (smíšené). Všechny skupiny pak mohou řešit buď stejné úkoly, nebo každá jiný úkol. U žáků rozvíjí schopnost spolupráce.

8.MATERIÁLNÍ DIDAKTICKÉ PROSTŘEDKY POUŽÍVANÉ V OBOROVÝCH DIDAKTIKÁCH

Vše, čeho učitel a žáci mohou využít k dosažení výukových cílů, např. učebnice, zobrazovací technika, modely, názorné materiály.

Klasifikace materiálních didaktických prostředků:

- **Originální předměty** a reálné skutečnosti: přírodniny (minerály, rostliny), výtvary a výrobky (vzorky, přístroje).
- **Zobrazení a znázornění předmětů a skutečností:** modely, zobrazení (školní obrazy, fotografie, mapy), zvukové záznamy.
- **Textové pomůcky:** učebnice, sešity, studijní návody, sbírky úloh, tabulky, atlasy, časopisy, encyklopedie.
- **Pořady a programy** prezentované didaktickou technikou.
- **Speciální pomůcky:** žákovské experimentální soustavy; pomůcky pro tělesnou výchovu.

Učebnice: Knihy, které jsou cíleně vytvářeny pro použití ve školní praxi. V tomto pojetí tedy nejsou za učebnice považovány knihy, které se ve škole používají, ale nebyly s tímto úmyslem vytvářeny (např. encyklopedie).

Funkce učebnice: Didaktické zpracování učebnic umožňuje plnohodnotně využívat jejich základních funkcí ve vyučovacím procesu:

- poznávací a systemizační,
- fixační a kontrolní,
- zpětnovazební,
- motivační,
- koordinační (koordinace při využívání dalších didaktických prostředků, které na učebnice navazují),
- výchovná,
- orientační

Charakteristiky současných učebnic:

- Do učebnic se zařazují kreslené vtipy, odkazy na běžný praktický život, motivující otázky a úkoly s praktickým zaměřením, odkazy na žákům již známé skutečnosti.
- Snížení celkového množství učiva v učebnici; Snaha o co největší srozumitelnost textu pro žáka – používají se krátké věty, minimalizuje se používání cizích slov, neznámé pojmy musí být žákům srozumitelně vysvětleny, text je řazen do kratších úseků, je různě graficky upraven a zpracován.
- Zvýšení proporce názorného materiálu – využívání grafů, modelů, fotografií, reprodukcí obrazů atd.
- Začlenění otázek a úloh, jimiž by učitelé mohli hodnotit osvojení učiva – některá nakladatelství vydávající učebnice volí strategii, kdy učebnici doprovází pracovní sešit, který obsahuje otázky, úlohy, případně celé testy ke kontrole osvojení učiva.
- Odlišení základního a rozšiřujícího učiva. Rozšiřující učivo bývá odlišeno.
- Integrace učiva – důraz je kladen na důsledné uplatňování mezipředmětových vztahů.

9.PLÁNOVÁNÍ A PŘÍPRAVA UČITELE NA VYUČOVÁNÍ

Plán hodiny má obvykle tyto součásti:

- název hodiny, cíle, vyučovací pomůcky
- datum, čas, třída, název předmětu,
- postup výuky, časový harmonogram
- konkrétní otázky a zejména otevřené otázky
- odkazy na literaturu, zejména učebnice
- témata zkoušení
- + posouzení průběhu hodiny doplněná po jejím skončení umožňuje učiteli při následném použití přípravy efektivněji přehodnotit metody, vlastní přípravu na výuku

Učitel musí uvážit tyto charakteristiky:

- cíle výuky: k čemu má jeho hodina směřovat.
- jakými prostředky lze dosáhnout cílů
- zvláštní didaktická hlediska (jaké mají žáci o tématu dosavadní znalosti? Jak je motivovat? Jaká je kontinuita učiva? Jak látku s žáky procvičit? Jak hodnotit práci a výsledky žáků? Existují tu mezioborové přesahy?)
- Výchovné možnosti (jak je možné využít učivo výchovně?)
- Organizace vyučovací hodiny (nejvhodnější organizační typ vyučování)
- Časové rozvržení vyučovací hodiny (vhodné je rozvrhnout kolik času mohou věnovat jednotlivým fázím)

10. MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY VE VÝUCE ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ

Mezipředmětové vztahy jsou vztahy mezi jednotlivými předměty, které vyplývají ze vztahu jednotlivých vědních oborů. Jedná se o didaktickou modifikaci skutečnosti existujících vztahů v okolním světě, které se odrážejí do vztahu ve vědních oborech.

- Vztahy mezi poznatky jednotlivých vědních oborů různých věd označujeme mezioborové vztahy (interdisciplinární).
- Vztahy mezi poznatky jednotlivých vědních oborů téže vědy označujeme jako vnitrooborové vztahy (intradisciplinární).

Při realizaci mezipředmětových vztahů má učitel hlavní roli. Očekává se od něj také znalost obsahů a obsahu učebnic příbuzných předmětů, v ideálním případě jsou zahrnuty diskuse s kolegy příbuzných předmětů, vzájemné hospitace atd.

Výhody mezipředmětově pojaté výuky:

- Vytváření konkrétního produktu spojeného s praxí
- Učení se týmové práci
- Učí se samostatně vyhledávat informace
- Respektování mezipředmětových a časových souvislostí
- Respektování individuality
- Učení se samostatnému postupu
- Změněná role učitele, který je režisér procesu, který dohlíží nad organizací práce a vztahy mezi tématy
- Uplatí se jednoduše při exkurzích

Předpoklad pro dlouhodobé plánování

- Znalost učebního plánu a učebních osnov
- Znalost mezipředmětových vztahů
- Návaznost teoretického učiva na praxi.

DIDAKTIKA ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ

11. DIDAKTIKA ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ V SYSTÉMU PEDAGOGICKÝCH VĚD

Didaktika má důležité místo v pedagogice a oborové didaktiky patří do systému pedagogických věd. Z pedagogiky se v druhé polovině 20. století vyčlenila nejprve obecná didaktika a poté oborové didaktiky a začaly se formovat jako jednotlivé disciplíny. Pedagogika je věda o výchově a vzdělávání. Dvě hlavní součásti jsou teorie výchovy a didaktika.

Oborová didaktika je pro učitele příslušného oboru. Vyčlenila se z obecné didaktiky. Je to teorie vzdělání a vyučování v jednotlivých příbuzných předmětech jednoho oboru (např. strojírenství, stavebnictví, elektrotechnika atd.). Řeší problémy jednotlivých oborů (*Čadílek, Loveček, 2005*).

Předmětem zájmu didaktiky odborných předmětů jsou zákonitosti vyučovacího procesu odborných teoretických předmětů na středních školách (cíle výuky, obsah výuky, metody, formy a prostředky výuky, realizace výuky, průběh a hodnocení jednotlivých fází procesu výuky). Pedagog je schopen objasnit zákonitosti výchovně vzdělávacího procesu a zajistit podmínky nejefektivnější realizace cílů odborného předmětu. Učitel odborných předmětů by měl být schopen u studentů rozvíjet hodnoty v souvislosti s aspekty ekologickými, ekonomickými, hospodářskými atd., integrovat poznatky technických a přírodních věd s ohledem na budoucí praxi daného oboru.

12. VÝUKOVÉ CÍLE A OBSAH VZDĚLÁVÁNÍ V ODBORNÝCH PŘEDMĚTECH

Plánovaný a zamýšlený výsledek učební činnosti, ke kterému pedagog směřuje.

Kognitivní cíle: sledují vytváření vědomostí a intelektuálních dovedností.

Psychomotorické cíle: sledují vytváření psychomotorických dovedností, např. kreslení, manipulace s materiály, se stroji apod.

Afektivní (postojové): zahrnují osvojování postojů, vytváření hodnotových orientací a odpovídající chování (formování postoje ke světu, ke společnosti a přírodě, vztahu ke kultuře, umění a kráse, ke zvolenému povolání, práci atd.)

- Cíl školy: příprava kvalifikovaných odborníků (legislativně zakotveno)
- Cíl oboru: profil absolventa ŠVP
- Cíl předmětu: v učebních osnovách ŠVP
- Cíl tematického celku: v učebních osnovách ŠVP
- Cíl tématu: v učebních osnovách nebo v přípravě na výuku.
- Cíl vyučovací jednotky: v přípravě na vyučovací jednotku.

Vlastnosti dobře formulovaných cílů

- **Komplexnost:** zaměřen na rovinu vzdělávací (kognitivní), ale také výchovnou.
- **Konzistentnost:** nižší (konkrétnější) cíle musí směřovat k dosažení cílů vyšších (obecnějších)
- **Jednoznačnost:** jejich formulace by neměla připouštět různý výklad
- **Přiměřenost:** mají by odpovídat reálným možnostem jednotlivých žáků
- **Kontrolovatelnost:** formulovány tak, aby bylo možné ověřit jejich dosažení

12.1. Kognitivní cíle

(taxonomie podle B. S. Blooma). Tvoří ji šest cílových úrovní (seřazeno podle náročnosti):

- Zapamatování
- Porozumění
- Aplikace
- Analýza
- Syntéza
- Hodnocení

12.2. Psychomotorické cíle

(taxonomie H. Davea, 1968). Obsahuje pět kategorií:

- imitace (nápodoba)
- manipulace (praktická cvičení)
- zpřesňování
- koordinace
- automatizace

12.3. Afektivní cíle:

(taxonomie D. B. Kratwohla). Obsahuje pět kategorií:

- přijímání (vnímavost)
- reagování
- oceňování hodnoty
- integrování hodnot (organizace)
- integrace v charakteru

Při stanovení obsahu vzdělávání na SOŠ vycházíme z profilu absolventa školy. Je třeba se řídit tím, co mají žáci znát a umět. Je třeba počítat s tím, že schopnosti žáků jsou velmi odlišné. Tento fakt vede k požadavku diferenciaci učiva na základní učivo a rozšiřující učivo. Dochází k výběru učiva, které by měl reflektovat aktuální stav poznání v daném oboru.

13. DIDAKTICKÉ ZÁSADY V ODBORNÝCH PŘEDMĚTECH

Didaktické zásady jsou obecné požadavky, které v souladu s cíli výukového procesu určují charakter vyučování. Týkají se všech etap výukového procesu, všech metod, forem i prostředků výukového procesu. Představují systém vědecky zdůvodněných požadavků a pravidel procesu výuky.

13.1. Zásady výuky odborných předmětů

Zásada vědeckosti: věda je zdrojem faktů, pojmů a zákonitostí, které jsou předkládány. Musí být zajištěna návaznost mezi odbornými předměty i ostatními předměty. Rozvoj technických a ekonomických věd klade požadavky na sledování vývoje techniky a vzdělávání. Učitel musí pracovat s odbornou literaturou, časopisy atd.

Zásada názornosti: vede k vytváření technických představ na základě smyslového poznání skutečných předmětů, procesů a jevů přímo nebo v jejich názorném zobrazení. Je třeba ukázat věci, pokusy v jejich reálné podobě. Když to není možné, lze použít model.

Zásada uvědomělosti a aktivity: je třeba učit se s porozuměním a úmyslem. Nedodržení této zásady vede k formalismu. Je třeba také pracovat s reálnými pomůckami.

Zásada soustavnosti: je třeba logické uspořádání. V odborných předmětech je třeba rozlišovat základní učivo a nadstavbové a doplňkové. Zásada soustavnosti reflektuje vztah technických poznatků, výběr a uspořádání učiva, jeho zařazení v jednotlivých ročnících a vzájemné vztahy s ostatními vyučovacími předměty.

Zásada přiměřenosti: obsah a rozsah učiva, postup od lehčího k těžšímu, od jednoduchého ke složitému, od konkrétního k abstraktnímu.

Zásada trvalosti: cílem je, aby osvojené vědomosti a dovednosti byly trvale zapamatovány. Je třeba aktivní vnímání a důsledné opakování a procvičování. K upevnění přispívá spojení teoretických a praktických poznatků. Logicky odvozené poznatky jsou trvalejší než mechanicky osvojené.

Zásada spojení teorie s praxí: je třeba umožnit uplatnění získaných vědomostí a dovedností v odborných předmětech v praxi. K zajištění je pro školu důležité napojení na firmy, organizace a výzkumná pracoviště, kde je možné zadávat technické úkoly k samostatnému řešení.

Zásada zpětné vazby: Didaktické zásady na sebe úzce navazují, vzájemně se pojí. Mají platnost při výuce všech předmětů na všech typech škol.

14. VÝUKOVÉ METODY VE VÝUCE ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ

Výuková metoda představuje cílevědomý postup, kterého učitel ve výuce používá za účelem dosažení stanoveného výukového cíle (Čadílek, Loveček, 2005). Učitel metody volí tak, aby respektoval zákonitosti výukového procesu. V odborných předmětech je třeba volit takové výukové metody, na základě kterých žáci sami poznávají uplatnění znalostí v praktických situacích.

14.1. Volba metod ve výuce

Neexistuje univerzální metoda pro danou vzdělávací situaci. Jednotlivé metody se navzájem prolínají. Každá metoda má své použití, záleží na učiteli, aby zvolil tu nejoptimálnější.

Volbu metod ovlivňuje (Čadílek, Loveček, 2005):

- Odborné zaměření školy
- Specifičnost studijního a učebního oboru
- Výchovně vzdělávací cíl vyučovací jednotky
- Věkové a individuální zvláštnosti žáků
- Ekonomie času
- Zařízení a vybavení školy
- Osobnost učitele odborných předmětů

14.2. Rozdělení metod

(Maňák, 2001):

Metody z hlediska pramene poznání

- Metody slovní (výklad, vysvětlování, vyprávění, přednáška, práce s textem).
- Metody názorně demonstrační (předvádění a pozorování, práce s obrazem, demonstrace, instruktáž).
- Metody praktické (práce v dílnách, laboratoři, školním pozemku, cvičné kuchyni, grafické a výtvarné činnosti apod.).

Metody z hlediska aktivity a samostatnosti žáků

- Metody sdělovací
- Metody samostatné práce žáků
- Metody badatelské, výzkumné, problémové

Charakteristika metod z hlediska myšlenkových operací

- Postup srovnávací
- Postup induktivní
- Postup deduktivní
- Postup analyticko-syntetický

Varianty metod z hlediska fází výukového procesu

- Metody motivační
- Metody expoziční
- Metody fixační
- Metody diagnostické
- Metody aplikační

Varianty metod z hlediska výukových forem a prostředků

- Kombinace metod s vyučovacími formami
- Kombinace metod s vyučovacími pomůckami

Aktivizující metody

- Diskusní metody
- Situační metody
- Inscenační metody
- Didaktické hry
- Specifické metody

15. METODY SLOVNÍ

15.1. Vysvětlování

Jedná se o zprostředkování a objasňování učiva, předmětů a jevů, které vede k pochopení příčin, souvislostí a podstaty zkoumaného jevu. Vysvětlování proniká k vnitřní podstatě a k hlubším souvislostem a návaznostem učiva. Je zaměřené na výklad pojmů a pravidel. V odborném vzdělávání je velmi častý popis. Příkladem je popis hlavních částí strojů, ekonomických jevů atd.

15.2. Vyprávění

V odborných předmětech jde zejména o počáteční informaci k určitému tematickému celku. Příkladem je situace, kdy učitel může vyprávět o vynálezci nebo autorovi teorie, objevu apod. Může být součástí jiných metod (rozhovor, přednáška). Používá se jako doplňující metoda, apeluje na emoce.

15.3. Přednáška

Předává vědomosti v delším souvislém projevu, logicky učeném a spojeném s rozbořením faktů. Náročná na přípravu. Téma musí být vymezeno, učivo rozčleněno na podstatné a méně podstatné. Je třeba přednášku doplňovat co nejvíce názornými ilustracemi, příklady i symboly, videi apod. Je třeba, aby náročné pasáže střídaly chvilky oddechu, do nichž je možné vsunout méně podstatné učivo nebo vtipnou poznámku. Při přednášce si žáci stručně zapisují základní myšlenky. Učitel by měl odborné výrazy, termíny, výpočty a nákresy provést na tabuli.

15.4. Práce s textem

V odborných předmětech je třeba používat odborných příruček, tabulek a zvládnout orientaci v uvedené odborné literatuře. Při práci s textem je třeba dodržovat následující pokyny:

- Vyhledat v textu hlavní myšlenky, které vyjadřují podstatu problému.
- Samostatně pronikat do smyslu studovaného textu a vytvářet si vzájemnou souvislost s již osvojenými znalostmi z jiných předmětů.
- Studovat uvědoměle s porozuměním a se soustředěnou pozorností.

- Obrazové přílohy, schémata nebo nákresy studovat společně s učebním textem.
- Je-li učivo rozsáhlé, je vhodné vypracovat si přehledné výpisky.
- Vyznačují důležité poznatky nebo si do textu zapisují poznámky.
- V odborných předmětech je častá práce s časopisy, které doplňují chybějící nové poznatky

15.5. Rozhovor

Jedná se o střídání otázek a odpovědí mezi učitelem a studenty. V odborných předmětech její účinnost spočívá v aktivní účasti.

Tzv. heuristický rozhovor lze uplatnit i při výuce odborných předmětů. Vyžaduje, aby učitel žákům zadal promyšlený úkol a vhodně kladenými otázkami je dovedl k jeho vyřešení. Je třeba klást žákům krátké a přesné otázky v logické posloupnosti. Žák by měl odpovídat celou větou a odpovědi by měly být zdůvodněné, přesné a jasné a měly by být výsledkem samostatného logického myšlení. Pokud má žák problém s odpovědí na základní otázku, učitel klade pomocné nebo návodné otázky.

Jak klást otázky v odborných předmětech:

- Otázka musí být přesná, jasná, stručná, obsahově věcná. Nemá obsahovat neznámé termíny nebo slova.
- Každý problém uveden v samostatné otázce. Otázky mají na sebe plynule navazovat.
- Pokud učitel pracuje s celou skupinou, otázka se nejdříve položí a poté má být vyvolán jednotlivec.

16. METODY NÁZORNĚ DEMONSTRAČNÍ A PRAKTICKÉ

16.1. Pozorování předváděného předmětu.

Předvádění a pozorování: Při předvádění učitel demonstruje pomocí názorných pomůcek, a to přímo v učebně nové poznatky. V odborných předmětech je to předvádění skutečných předmětů. Obrazy jsou obvykle v barevném provedení. Výhodou je také velikost a viditelnost z větší dálky. V odborných předmětech se často používá symbolické zobrazení, technický nebo schematický náčrt na tabuli nakreslený učitelem.

Pozorování je záměrné a cílevědomé vnímání konkrétních věcí. Pozorování se stává metodou ve chvíli, kdy je cílevědomě a promyšleně řízeno. Musí být plánovitě a systematické. V odborných předmětech má význam přímé i nepřímé pozorování. Používají se obrazy, pokusy, filmy atd.

Instruktaž: Spočívá v teoretickém vysvětlení praktické činnosti, jejím názorném předvedení učitelem. Důraz se klade na správný technologický postup, kvalitu práce a dobu provedení zadaného praktického úkolu. Při instruktaži učitel navazuje na osvojené teoretické znalosti, seznamuje s pracovním postupem a názorně jim předvede veškeré činnosti, které budou provádět.

16.2. Metody praktické

Praktická činnost je zdrojem cenných poznatků, vyžaduje zvýšenou aktivitu, rozvíjí samostatnost, odpovědnost, vytrvalost a pracovitost. Je efektivní pro jeho rozvoj a umožňují trvalejší uchování nových poznatků. V odborných předmětech jako laboratorní činnost, dílenská činnost.

Laboratorní činnost: je nutné mít vědomosti, technické a pracovní dovednosti. Výsledky se poté samostatně písemně, výpočtově a graficky zpracovávají.

Dílenská činnost: V dílnách, firmách a na staveništích je prováděna praktická činnost, kdy se získávají vědomosti a dovednosti v terénu. Podstata spočívá v seznámení se se stroji, přístroji, materiály, výkresy, schémata, programy.

17. AKTIVIZUJÍCÍ VÝUKOVÉ METODY VE VÝUCE ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ

17.1. Aktivizující výukové metody ve výuce odborných předmětů

Diskusní metody: Kolektivní řešení zadaného problému. Na konečném výsledku se podílí všichni účastníci. Diskutuje se na témata, na která neexistuje jednoznačné správné řešení. Učitel diskusi řídí a usměrňuje, hlídá, aby se příspěvky nevzdálily od řešeného problému a dodržovala se pravidla diskuse.

Problémové úlohy: Musí být v logické návaznosti s dosavadními poznatky. Musí být přiměřená jejich možnostem. Musí mít problémový obsah.

Didaktické hry: Sekundárním produktem je učení. Učení probíhá nenásilně a jakoby ve druhém plánu. Je to hra s pravidly (Maňák, Švec, 2003):

Situační a inscenační metody: Podstata spočívá v hledání postupů vedoucích k řešení určité konkrétní prezentované situace, jde o vtažení účastníků vzdělávání do prožívání situace.

18. KOMPLEXNÍ VÝUKOVÉ METODY VE VÝUCE ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ

18.1. Projektové vyučování

Projekt lze vymezit jako komplexní pracovní problémový úkol, při jehož řešení si studenti současně osvojují nové poznatky (Šimoník, 2005). Při jeho realizaci se uplatňuje mnoho metod aktivizujících výuku, zejména metod samostatné práce a také týmová práce. Důležitá je kromě cíle i cesta k tomuto cíli.

Postup při využití výukových projektů:

- Stanovení zajímavého úkolu.
- Stanovení postupu při realizaci projektu (plán řešení).
- Realizace projektu, která vede k splnění stanovených cílů.
- Vyhodnocení a zveřejnění výsledků realizace projektu.

Výhody projektové výuky:

- Vytvoření konkrétního komplexního projektu.
- Týmová práce.
- Schopnost samostatně vyhledávat informace.
- Respektování mezipředmětových a časových souvislostí.
- Respektování individuality a samostatného postupu.
- Nová role učitele.

Typy projektů:

- Projekty teoretické nebo praktické.
- Projekty navržené studenty nebo navržené učitelem.
- Projekty krátkodobé, střednědobé, dlouhodobé.
- Projekty v rámci jednoho předmětu nebo mezipředmětové.

Příprava projektu klade vysoké nároky na všechny učitele, kteří se na jeho realizaci podílejí, i na studenty při jeho realizaci. Příprava musí být důkladná a promyšlená. Mohou to být práce ročníkové a práce k závěrečné zkoušce. Pokud jsou to rozsáhlejší projekty, na kterých se podílí více žáků, dochází k rozvoji spolupráce, komunikace a dalších pozitivních stránek osobnosti studentů.

18.2. Brainstorming

Metoda navržena Alexem Osbornem v roce 1953 jako metoda podněcování skupin k tvůrčímu myšlení. Hlavním smyslem metody je vyprodukovat co nejvíce nápadů a potom je posoudit jejich

užitečnost. Začínat slovy: Jak, navrhnete, vymyslete apod. Optimální čas trvání je 30-45 minut. Počet účastníků 7-12. Ve třídě typicky na úvod jiné formy výuky (Maňák, Švec, 2003).

Pravidla brainstormingu:

- Zákaz kritiky jakéhokoliv nápadu.
- Podpora naprosté volnosti v produkci nápadů.
- Zaměřeno na vyprodukování co největšího počtu nápadů.
- Každý nápad se musí napsat.
- Inspirace pro vytváření již napsanými nápady.

Postup při využití brainstormingu:

- Seznámíme žáky s pravidly.
- Napíšeme problém na tabuli nebo jinam.
- Produkce a zápis nápadů tak, aby je všichni viděli.
- Nápady se nechají "uležet", než se s nimi začne pracovat.
- Hodnocení nápadů.

18.3. Skupinová a kooperativní výuka

- Rozdělení do skupin
- Spolupráci žáků při řešení úlohy
- Dělbě práce žáků při řešení úlohy, problému
- Vzájemné pomoci členů skupiny
- Odpovědnosti jednotlivých studentů za společný výsledek
- Pozitivní závislost členů skupiny-úspěšnost každého člena závisí na úspěšnosti všech ostatních.
- Interakce ve skupině.
- Individuální odpovědnost za skupinovou spolupráci, včetně hodnocení přínosu jednotlivců pro společné řešení úlohy nebo problému.
- Vývoj účinných sociálních dovedností.
- Komunikace členů skupiny o zlepšování skupinového procesu.

19. HODNOCENÍ V ODBORNÝCH PŘEDMĚTECH

Prověřování a hodnocení vědomostí plní funkci kontrolní, vzdělávací, motivační a výchovnou. Zároveň slouží jako zpětná vazba, tzn., že je prostředkem kontroly účinnosti vyučovacích metod, didaktických principů a postupů učitele.

Při hodnocení je třeba klást důraz zejména na:

- Ucelenost získaných vědomostí a dovedností.
- Schopnost aplikace osvojených vědomostí do praxe.
- Schopnost samostatného řešení problémových úkolů.
- Kulturu mluveného slova a používání odborné terminologie.

19.1. Zkoušení

Ústní zkoušení je nejběžnější i nejobtížnější způsob prověřování vědomostí a dovedností. Základními metodami ústního zkoušení je individuální, frontální a kombinované zkoušení.

Frontální zkoušení se používá k ověření znalostí většího počtu žáků. Jeho výhoda spočívá v tom, že v poměrně krátké době si může učitel ověřit vědomosti mnoha žáků,

Písemné zkoušení patří k nejprůkaznějšímu kontrolnímu prověřování znalostí a je často pokládáno za objektivnější a časově úspornější než zkoušení ústní. Ale chybí kontakt s učitelem, doplňující otázky, porozumění.

19.2. Praktické zkoušky

Praktické zkoušky jsou nezbytné při prověřování praktických dovedností.

Didaktické testy Nejčastěji mívají charakter výběrových odpovědí, kterou student označí zatržením. V didaktických testech však mohou být různé typy otázek. Dělí se na testy nestandardizované a testy standardizované (srov. Chráska, 1999).

20. ORGANIZAČNÍ FORMY VÝUKY V ODBORNÝCH PŘEDMĚTECH

Plánuje se dle konkrétní skupiny, se kterou učitel pracuje: individuálně, skupinově, párově, hromadně apod.

Kde výuka probíhá: klasická třída, specializovaná učebna, laboratoř, v praxi ve firmách, továrnách, doma atd.

Podle způsobu organizace (Čadílek, Loveček, 2005, Bajtoš, 1999):

- Vyučovací hodina
- Praktické vyučování
- Exkurze
- Samostatná práce
- Konzultace kolokvium

Podle vztahu k účastníkům:

- Vyučování individuální nebo individualizované
- Vyučování skupinové
- Vyučování hromadné (frontální)

20.1. Vyučovací hodina

Vyučovací hodina je základní organizační forma vyučování. Každá vyučovací hodina má svůj vzdělávací a výchovný cíl. K těmto cílům pak směřují úkoly jednotlivých částí hodiny, volba metod atd. Jednotlivé vyučovací hodiny se navzájem liší nejen svým obsahem, ale i strukturou.

- Hodiny úvodní, motivační
- Hodiny osvojování nových vědomostí
- Hodiny opakování vědomostí
- Hodiny použití kompetencí v praxi
- Hodiny prověřování a hodnocení
- Hodiny kombinované

20.2. Exkurze

V mimoškolním prostředí (ve firmách, dílnách apod.).

- Tematické, mají vztah k probíranému tématu
- Komplexní mezipředmětové

Příprava učitele klade velké nároky na nejvhodnější zaměření exkurze. Učitel musí znát dokonale prostředí, studenti musí mít úkoly k samostatnému pozorování. Následuje záznam studenta o pozorovaných jevech. Zpracování poznatků exkurze může být individuálně nebo skupinově.

21. PŘÍPRAVA VÝUKY ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ

Příprava výuky odborných předmětů vychází ze závazných materiálů ministerstva školství v zemi. Jedná se o RVP pro daný typ školy a z ŠVP, který je výsledkem týmové práce učitelů dané školy. Struktura ŠVP je následující:

Dlouhodobé plánování je realizováno s perspektivou celého školního roku. Předpoklad pro dlouhodobé plánování:

- Znalost učebního plánu a učebních osnov.
- Znalost mezipředmětových vztahů.
- Návaznost teoretického učiva na praktickou výuku.

Krátkodobé plánování představuje přípravu na jednu až dvě vyučovací jednotky.

Stanovení cílů, výběr učiva, metod, volba organizačních forem, prostředí atd. Příprava domácích úkolů a jeho zadání, technická příprava. Volba vhodných učebních pomůcek. Vypracování písemné přípravy, výukové prezentace, případně multimediálních výukových opor.

21.1. Písemná příprava učitele na vyučování

Může mít různou formu: metodický list pro učitele, prezentace, podoba pracovních listů pro žáky atd. Příprava pro učitele může být podrobná nebo rámcová. Podrobnou přípravu používají zejména začínající učitelé. Obsahuje všechny didaktické informace (identifikační údaje, cíle, metody, pomůcky, časový harmonogram, učivo podrobně, úkoly pro žáky, motivace, poznámky k zajištění podmínek výuky...). Nejčastější je rámcová písemná příprava.

Písemná příprava může obsahovat následující údaje:

- Základní údaje (předmět, třída, ročník, číslo hodiny, datum)
- Tématický celek, téma
- Výchovně vzdělávací cíle
- Obsah, učivo
- Další vztahy k dalším předmětům, tématům
- Motivace
- Použité metody a formy, pomůcky
- Úkoly pro žáky
- Časové možnosti, příp. další údaje
- Zkušenosti z realizace výuky

22. DIDAKTICKÁ TECHNIKA A POMŮCKY VE VÝUCE V ODBORNÝCH PŘEDMĚTECH

Člověk získává 80 % informací zrakem, 12 % sluchem, 5 % hmatem a 3 % ostatními smysly.

22.1. Didaktická technika:

- Zobrazovací plochy, tabule
- Projekční technika
- Auditivní technika
- Multimediální technika

22.2. Učební pomůcky:

- Reálné předměty, přírodní předměty, výrobky, přístroje atd.
- Stavebnice
- Modely
- Fotografie, mapy atd.
- Textové pomůcky, učebnice, učební texty, pracovní sešity, časopisy, encyklopedie apod.
- Multimediální programy, 3D technologie
- Speciální pomůcky pro experimenty žáků

Výukové prostory: V odborném vzdělávání využíváme učebny, počítačové učebny, laboratoře, dílny, provozní pracoviště, firmy aj. Základní vybavení třídy – školní tabule. Pravidla pro využívání: Zápis čitelný, Zápis stručný, Estetický, logicky navazující a výstižný, jazykově správný.

Interaktivní tabule je velká plocha, která je schopna promítnout obraz z počítače. Výhodou je možnost ovládat zobrazené prvky dotykem. Náměty pro využití interaktivní tabule ve výuce technických předmětů: práce s interaktivními prezentacemi, zobrazování, úprava a kreslení např. schématických značek, schémat, technických nákrešů apod.

Technické animace mají za cíl: Pochopení procesu, Ilustrace; Motivace; Procvičování

METODOLOGIE VÝZKUMU

23. SPECIFICKÉ ZVLÁŠTNOSTI VÝZKUMU VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH

„Rozumění je víc než poznání“.

„Poznání vychází ze zkušenosti, rozumění z poznání“.

„Poznání musí být integrováno a uspořádáno dříve, než dosáhneme rozumění“.

Brown a Ghiselli

Věda využívá *specifický způsob myšlení*, aby mohla vytvářet a obhajovat myšlenky, nápady, ideje – jedná se o *vědeckou logiku*:

- **Induktivní logika** / z množství pozorování se tvoří poznání/, která vede k *hypotézám*;
- **Deduktivní logika** /od obecného k jednotlivostem/, která začíná obecným tvrzením, z něhož se pak vyvozuje závěr (Vacek, 2001, Česal, 2007).

Jednotlivé vědy zkoumají vztahy: **kvantitativní a prostorové, živou a neživou přírodu, člověka, jevy společenského života.**

Vědy rozdělujeme:

- Humanitní /filozofie, historie, právo, jazykověda, teologie, literatura, umění/,
- Přírodní /matematika, fyzika, logika, biologie, chemie, medicína/,
- Společenské vědy /pedagogika, sociologie, didaktika, lingvistika, politologie/,
- Technické vědy /kybernetika, inženýrství, zemědělské vědy/.

Vedle termínu „**věda**“ se využívá také pojem „**výzkum**“, který chápeme jako intelektuální proces bádání s cílem objevit, interpretovat a předefinovat fakta a procesy, tzn. jde o tvůrčí práci za účelem rozšíření znalostí o člověku, kultuře, společnosti – jejich použití k vytvoření nových aplikací.

23.1. Specifika vědeckého výzkumu

4 obecné způsoby poznání:

- metodou tradice,
- metodou a priori,
- metodou intuice,
- metodou vědy,

Z toho vyplývá, že vědecký výzkum je systematické, kontrolované, empirické a kritické zkoumání hypotetických výroků o předpokládaných vztazích mezi přirozenými jevy. *Cílem* vědy je hledání pravdy, snahou vědců je maximálně se přiblížit nejen k vysvětlování, ale i porozumění zkoumaným jevům. Výzkum je systematická činnost, která snižuje nevědomost lidstva, má korekční schopnost,

tzn. potvrzuje nebo vyvrací poznatky, které jsou dosud známé.

Aby vědecké poznání mělo smysl, požadujeme od něj **plnění následujících funkcí:**

- deskripci (popis) a klasifikaci věcí, jevů a procesů;
- explanaci (vysvětlení) výskytu věcí, jevů a procesů;
- predikaci (předpověď) výskytu věcí, jevů a procesů;
- pochopení událostí;

Nikdy není záležitostí jediného člověka. Výzkum dělíme na základní a aplikovaný.

- **Základní /čistý, badatelský/ výzkum** – experimentální nebo teoretické práce, které jsou v první řadě zaměřeny na získávání nových poznatků o nejzákladnějších příčinách jevů (fenoménů) a pozorovatelných skutečnostech, aniž by se však zabývaly otázkami užití a využití těchto poznatků.
- **Aplikovaný /cílený/ výzkum** – experimentální a teoretické práce k získání nových poznatků, ale zcela jednoznačně zaměřených na specifické, konkrétní předem stanovené cíle využití.
- **Experimentální výzkum a vývoj** – systematická tvůrčí práce směřující k rozšíření stavu poznání, včetně poznatků o člověku, kultuře a společnosti, a jeho použití s cílem nalézt nové možnosti využití těchto poznatků.

Metodika důsledně vychází z odborných metodologických základů statistiky OECD. Metodika NABS třídí (klasifikuje) výzkumné a vývojové práce dle socioekonomických cílů, v jejichž rámci (většinou jde o programy) se tyto práce provádějí.

23.2. 13 oblastí výzkumu a vývoje

Metodika rozlišuje 13 oblastí, směrů výzkumu a vývoje (v závorce anglický název oblasti)¹:

- **Průzkum a využití zdrojů Země** (Exploration and exploitation of the earth)
- **Infrastrukturní a územní záležitosti** (Infrastructure and general planning of land-use)
- **Ochrana životního prostředí** (Control of environmental pollution)
- **Ochrana a zlepšování zdraví lidí** (Protection and improvement of human health)
- **Výroba, distribuce a racionální využití energie** (Production, distribution and rational utilization of energy)
- **Produktivita a technologie v zemědělství** (Agricultural production and technology)
- **Produktivita a technologie pro průmysl** (Industrial production and technology)
- **Společenské struktury a jejich vzájemné vztahy** (Social structures and relationships)
- **Výzkum a využití kosmu** (Exploration and exploitation of space)
- **Všeobecný výzkum na vysokých školách** (Research financed from General University Funds)
- **Neorientovaný výzkum** (Non-oriented research)
- **Ostatní civilní výzkum** (Other civil research)
- **Obrana** (Defense)

Technologii definujeme jako učení o vývoji a výrobě nástrojů, strojů, materiálů; lze ji i široce chápat jako **soubor všech technických věd**.

Techniku chápeme jako vývoj, výrobu, účelné využití nástrojů všeho druhu; široce jako synonymum pro **technické vědy**.

Metodologie soudobé vědy se ustavovala po několik století. Je výsledkem ohromného intelektuálního úsilí řady generací vynikajících myslitelů. Základy novověké vědy byly položeny v renesanci. Epocha novověké vědy prošla dvěma základními vývojovými etapami, jimž odpovídají renesanční věda a věda průmyslové společnosti. Renesanční věda byla zrozena renesanční kulturní epochou, která narušila podřízenost vědy teologii. Tato epocha je programově založena na návratu k antickým vzorům a na ideji humanismu. Teocentrický obraz světa postupně nahrazuje antropocentrismus ve formě humanismu. Rodí se nová epocha vědy s její charakteristickou racionalitou, metodou zkoumání a společenskou rolí. Středověký božský determinismus vystřídal kosmický determinismus, který je pojímán jako učení o obecné příčinně-následné podmíněnosti přírodních jevů jako vládě přírodní zákonitosti. Ztělesněním přírodní zákonitosti je pohyb nebeských těles. Vědecký obraz světa je budován jako model

odhlížejí od bezprostředního božího zasahování. Svět je v něm podáván jako svět bez počátku, konce a vývoje. Pohyb je věčným koloběhem. Pro formování novověkého obrazu vědy měly významnou roli Koperníkovy objevy. Byl to počátek definitivního nástupu novověké vědy. G.Galilei vytvořil vzor nového způsobu vědeckého zkoumání tím, že vyhlásil základní význam příčinnosti ve vědě. V novověkém mechanicko-materialistickém obrazu světa je vědecká výpověď nekonečnou řadou mechanických příčin a následků. Na tomto mechanicko-**materialistickém typu racionality byl budován celý systém zkoumání novověké vědy.** Zákony vědy byly logicky odvozeny z určitých univerzálních principů. V rámci novověké vědy je rozvíjen i indukcionistický přístup ke zkoumání jevů. Jeho zakladatelem je F. Bacon a v oblasti induktivní logiky J.S.Mill.

Od 19. století lze spatřovat rozvoj *vynálezů, díky* kterým se v technice a výrobě prosadilo mnoho inovací. Současně mohla proběhnout i industrializace /průmyslová revoluce/. Rozlišujeme tři vlny průmyslové revoluce:

- Implementace parních strojů,
- Využití elektrické energie,
- Využití počítačů a biotechnologií.

Epochu postnovověké vědy nejdříve diagnostikovala krize v poznání přírodovědy na počátku 20. století. V novověké vědě prostor, čas a pohyb existují nezávisle na hmotě, jsou to nezávislé entity. 20. a 21. století je charakterizováno výzkumem vesmíru, komputizací, globální výměnou informací. V současnosti se rozvíjí tzv. informační společnost – využívá digitální zpracování, uchovává a přenáší informace v digitalizovaném tvaru, je univerzálně použitelná, duplikovatelná...

24. ZÁKLADNÍ METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA VĚDECKÉHO POZNÁNÍ V PEDAGOGICE

24.1. Metodologie, metoda, metodika

Termín metodologie je řeckého původu. Znamená učení o metodě nebo teorii metody. Metodologie se zabývá obecnými teoretickými problémy cest a prostředků vědeckého poznání a zákonitostmi vědeckého bádání jako tvořivého procesu. Vzniká na základě analýzy postupů vědců v průběhu vývoje jednotlivých věd. Odhaluje obecné stránky používaných metod a prostředků, srovnává je, uvádí v systém, odhaluje podstatu vědeckého poznání. Pojem „metodologie vědy“ není v teorii používán jednoznačně.

Metodologie věd

- je teorie metody vědy, respektive věda o principech a metodách vědeckého poznání.
- Formuje se na rozhraní filosofie a speciálních věd.

Vztah mezi pojmy „**metodologie vědy**“ „**metoda vědy**“ a „**metodika vědecké práce**“

Metodologie v širokém slova smyslu označuje obecná filozofická východiska vědeckého poznání, společná všem vědeckým disciplínám. V užším smyslu se tímto pojmem označuje teorie vědeckého poznání, která studuje procesy poznávání a přetváření skutečnosti, jež jsou předmětem konkrétních vědeckých disciplín. Jednoduše řečeno metodologie vědy je naukou o metodách. Znalost metodologie je nutná pro každého vědeckého pracovníka.

Metodologie pedagogiky

- soustava poznatků o základech a struktuře pedagogické teorie,
- přístupech ke zkoumání pedagogických jevů a procesů,
- způsobech získávání poznatků, které pravdivě odrážejí neustále se měnící pedagogickou skutečnost v podmínkách rozvíjející se společnosti

Termín **metoda** rovněž pochází z řeckého slova methodos a doslovně znamená „cesta za něčím“, „postup“. Pojem vědecká metoda lze obecně charakterizovat jako záměrný postup (cestu), jehož pomocí dosáhneme určitého cíle, něco se pozná nebo vyřeší. Metoda představuje obvykle celý komplex různorodých poznávacích postupů a praktických operací, které směřují k získávání vědeckých poznatků. Použití metody při

vědeckém zkoumání předpokládá znát postup, jak metodu použít.

Speciální metoda = metoanalýza = metoda srovnávání a vyhodnocování výzkumu publikovaných o určité problematice

Metoda (z řečtiny)

- v obecném významu označení způsobu jak dosáhnout jistého, předem stanoveného cíle prostřednictvím vědomé a plánovité činnosti.
- V oblasti vědy pojem metoda označuje záměrný a systematický postup uplatňovaný při poznávání zkoumaných předmětů; je vždy nerozlučně spjata s teorií.
- V průběhu vědeckého poznávání světa vznikla řada obecných vědeckých metod poznání, jako například indukce, dedukce, analýza a syntéza, analogie, experiment, pozorování.
- Ve speciálně filozofickém smyslu je metoda způsobem reprodukce zkoumaného předmětu v myšlení.

Charakteristikou vědecké metody je, že k **poznávání přistupujeme systematicky a organizovaně**. Oba tyto pojmy, tedy systematickost a organizovanost, mají vyjádřit skutečnost, že těžiště vědeckého výzkumu nespočívá v bezprostředním a jednorázovém reagování na podněty tak, jak tomu je u laického poznávání. Hlavní činností je práce organizovaná podle určitých pravidel, předem plánovaná a promyšlená.

Metoda v pedagogice

- celý komplex různorodých poznávacích postupů a praktických operací, které směřují k získávání vědeckých poznatků

Vědecká metoda v pedagogice

- systém základních postupů způsobů výzkumu odpovídajících předmětu a úkolům pedagogické vědy

Ve vědecké práci používáme rovněž tzv. metodiku. Metodika nepatří do oblasti metodologie. Metodika výzkumné práce je praktickým postupem (návodem), jak prakticky postupně realizovat výzkumné procedury vztahující se k realizaci výzkumného cíle.

24.2. Teorie

- je systém názorů na určitý předmět zkoumání, komplex jevů nebo oblasti skutečnosti.
- Ideální model analyzující a popisující souvislosti, vztahy, zákonitosti, ale i způsoby vyvozování a jejich dokazování v dané oblasti na dostupné úrovni poznání.

Encyklopedický slovník, 1993

Teorie [z řečtiny]

- je komplex názorů, představ a myšlenek, zaměřených na vysvětlení nějakého jevu.
- V užším smyslu je teorie nejrozvinutější forma vědeckého poznání podávající systematický, zobecněný obraz o zákonitostech a podstatných souvislostech té oblasti skutečnosti, která je jejím předmětem. Od praxe se teorie liší tím, že představuje ideální reprodukci objektivní reality, je však s praxí organicky spojena jako se svým základem, zdrojem a cílem. Od hypotézy se odlišuje tím, že je prověřena praxí.
- Struktura rozvinuté teorie zahrnuje na empirické úrovni přesně zjištěná fakta, jako teoretická východiska soubor principů a zákonů, postulátů, axiomů apod., které popisují daný objekt v idealizované podobě, logické postupy vyvozování a důkazů a konečně souhrn teoretických závěrů.

25. PEDAGOGICKÝ VÝZKUM

25.1. Objasnění pojmu výzkum a pedagogický výzkum

Výzkum systematicky a kriticky zkoumá realitu s cílem potvrdit či vyvrátit dosavadní poznatky, nebo objevit a získat poznání nové. Vysvětlení pojmu „výzkum“, nebo též „vědecký výzkum“ najdeme např. u amerického vědce F. N. Kerlingera:

„Vědecký výzkum je systematické a kritické zkoumání hypotetických tvrzení o předpokládaných vztazích mezi jevy; jeho výsledkem je vytváření teorií, které umožňují jevy vysvětlovat a předvídat.“/HARTL, P. Psychologický slovník. Praha: Budka, 1994, s. 236/.

Definice pojmu „**pedagogický výzkum**“ např. již u R. M. W. Traversa:

„Pedagogický výzkum představuje činnost zaměřenou na vytvoření organizované sumy vědeckých poznatků o jevech, kterými se zabývají pedagogové.“/TRAVERS, R., M., W. Úvod do pedagogického výzkumu. Praha. SPN, 1969., s. 11/.

Pedagogický výzkum směřuje k řešení pedagogických problémů a k rozšiřování poznatků o pedagogických jevech.

Akční výzkum vychází z bezprostředních potřeb praxe a jeho výsledky se ihned aplikují.

Etapy výzkumu

- Stanovení výzkumného problému: co, kdo, koho, ty a v jakých situacích chci zkoumat
- Informační příprava: studium knih, článků + konzultace s odborníkem
- Příprava výzkumných metod: předvýzkum
- Sběr a zpracování údajů: tabulky, grafy
- Interpretace údajů
- Psaní výzkumné zprávy: kvalifikační práce, studie

Při výzkumu se uplatňují dva druhy prací:

- **Tvořivý = konstruktivní** – na začátku a na konci výzkumu
- **Mechanický = netvořivý** – etapa práce v terénu: sběr dat a jejich zpracování

Původ poznatků

- **Primární pramen** – autor zpracovává vlastní empirická data
- **Sekundární pramen** – sem řadíme přehledové studie k problematice

Úvahy o možných vlivech subjektivity badatele na výzkumné výstupy

- pokud se dostanou při výzkumu do rozporu ideje a fakta, musí badatel vždy dát přednost faktům
- každý výzkum je jen malou etapou ve velkém procesu hledání pravdy
- pro seriózní výzkum je typická průhlednost metodologického přístupu
- nezávislost uvažování a myšlení; jistá dávka pochybností i o vlastních zjištěních
- (Pygmalion efekt = Galatea efekt – učitel se snaží, aby došlo na jeho slova)
- (x Golem efekt – negativní očekávání)
- Závěry: že pro daný výběr byly učiněny následující závěry...”
- v pedagogickém výzkumu jde většinou o hledání zákonitostí než zákonů
- **kvantitativní přístup** – statistické zpracování dat: na jaké úrovni významnosti jsou sledované vztahy
- **kvalitativní přístup** – odhaluje tendence, do jisté míry i zákonitosti

26. PŘEDMĚT VĚDECKÉHO VÝZKUMU V PEDAGOGICE

Determinace výchovných jevů

- jak jsou výchovné jevy determinovány
- jak jsou závislé
- jak jsou určovány

Výchovné jevy a procesy se charakterizují

- **neobyčejnou složitostí** – pozor, nezjednodušovat
- **bohatými vzájemnými souvislostmi** – hledat souvislosti
- **velkou dynamičností**

Vědecké vysvětlování pedagogických jevů

- pravděpodobnostní determinace – platí statistické pravděpodobnostní zákony
- možné stavy, ze kterých se některý uskuteční
- která možnost je větší, která menší

26.1. Vztah metody a předmětu výzkumu

- vnitřní souvislost mezi tím, co se má poznat a jak se to poznává
- podle povahy předmětu zkoumání volíme odpovídající metody zkoumání
 - výběr
 - systém
 - způsob použití výzkumných metod

Metody v didaktických výzkumech nejpropracovanější

- cíl, který se učitel snaží dosáhnout u žáků – co má žák umět
- metody vhodně vybrané a vhodně použité
- výsledek u žáka – vědomosti, dovednosti, celkový vývoj žáka
- procesy osvojování vědomostí a dovedností žákem, co se děje v hlavě žáka, když učitel používá ten, či onen prostředek

- metoda pozorování
- zobecnění zkušeností učitelů
- experimentální metoda
- statistické metody – zachytit kvalitativní rozdíly vědomostí a kvalitativní změna vědomostí
 - znalost vnějšího vzhledu
 - znalost příčinných vztahů

Začátečník v oblasti pedagogického výzkumu

- Volba metody záleží na tom, jak si klademe otázku, jaká je vedoucí idea výzkumu, jaká je hypotéza výzkumu
- Volba metody závisí na reálných podmínkách jejího uplatnění v praxi – přirozený experiment ve škole, časový faktor (nelze opakovat jako ve fyzice)
- Metod z hlediska pedagogického i humánního – pedagogické riziko některých metod (sociometrie)

Úroveň výsledků výzkumné práce podstatně závisí na výběru soustavy vhodných metod a na metodické úrovni jejich použití.

27. FORMULACE VĚDECKÉHO PROBLÉMU A FUNKCE HYPOTÉZY

Cíl výzkumu: Objevování a určování vztahů a zákonitostí mezi objekty a jevy, které tvoří součást dané vědní disciplíny – vymezení a přesná formulace problému – problém je otázka, tázací věta, která se ptá: „**Jaký je vztah mezi dvěma nebo více proměnnými?**“

Výzkumný problém

- tázací forma (otázka) – má v sobě stimulační potence;
- odhaluje nové skutečnosti a z nich potom vytváří nové hypotézy;
- výzkumník se snaží o sblížení se zkoumanými osobami, o proniknutí do situace.

Hlavním cílem je porozumět člověku (jak on vidí věci a posuzuje jednání):

- stanovení cíle, čeho chce výzkumník dosáhnout,
- terminologická preciznost, upřesnění pojmů, se kterými autor pracuje,
- ujasnění rozsahu i obsahu vlastního zkoumaného prostoru.

27.1. Výzkumný problém

3 typy problémů:

- **Deskriptivní (popisné)** – odpověď na otázku Jaké to je?
Problém může být i diagnosticko-vyhodnocovací
Výzkumné metody: pozorování, škálování, dotazník
- **Relační (vztahové)** – existuje vztah mezi zkoumanými jevy a jak těsný je tento vztah
- **Kauzální** – zjišťuje kauzální = příčinné vztahy / zjišťuje příčinu, která vedla k určitému důsledku/.

Je důležité znát **vědecké hypotézy** = dají se formulovat jen pro relační a kauzální výzkumné problémy.

Z hlavního problému výzkumu a z dílčích problémů vyplývá **cíl a cíle výzkumu**

- cíl se může v procesu výzkumu rozvíjet a obměňovat. Podstata cíle výzkumu zůstává, dokud není problém vyřešen.

27.2. Výzkum: problém výzkumu, cíl výzkumu, výsledek výzkumu

Základní dvě orientace výzkumu:

- **Kvantitativní** – cílem je třídění údajů a vysvětlení příčin, pracuje s číselnými údaji
- **Kvalitativní** – pracuje ve slovní podobě (jde o popis)

Pokud si výzkumník zvolil **kvantitativní výzkum** – začne vysvětlením termínu **proměnná**. Proměnnou se označuje prvek zkoumání, který nabývá různé hodnoty, které se mění (věk, vědomosti, inteligence).

Proměnnou může být jev, vlastnost, podmínka, činitel.

Proměnné: 2 skupiny:

- **měřitelná (kvantitativní)**
- **kategoriální**
- **u měřitelných proměnných:** můžeme určit počet nebo míru jevu nebo vlastnosti (lepší – horší)
- **u kategoriálních proměnných:** není možno kvantifikovat, je možno jen zařadit do tříd, kategorií

Dichotomická proměnná má jen dvě hodnoty (nejjednodušší) – pohlaví = muž x žena

Ve výzkumu obvykle vystupuje více než jedna proměnná:

- Proměnná, která je příčinou změny – **nezávisle proměnná**
- Proměnná, jejíž hodnoty se změnily vlivem závislé proměnné – **závisle proměnná** – se mění v závislosti na nezávislé proměnné

Aby se proměnná mohla zkoumat, musí se operačně definovat.

28. FORMULACE HYPOTÉZY

Hypotéza – vědecký předpoklad (vyžaduje mnoho četby literatury, osobní zkušenosti); je to předpověď o vztahu mezi dvěma činiteli, řídí výzkum.

Hypotéza je předpoklad, v němž se na základě řady faktů vytváří závěr o existenci objektu, souvislosti nebo příčiny jevu, přičemž tento závěr nelze pokládat za zcela dokázaný.

V kvantitativně orientovaném výzkumu se hypotéza stanoví předem na začátku výzkumu, určuje jeho směr.

Formulace hypotézy = základní vlastnost = vyjadřuje vztahy mezi proměnnými (rozdíly, následky); naznačuje, jakým způsobem se bude hypotéza potvrzovat nebo vyvracet.

28.1. Zlatá pravidla hypotézy

- **Hypotéza je tvrzení = oznamovací věta!**
- **Hypotéza vyjadřuje vztah mezi 2 proměnnými!**
- **Hypotéza se musí dál testovat, proměnné měřit!**

Hypotéza z hlediska poznávací hodnoty:

- pracovní hypotéza = prvotní hypotéza,
- reálná (vědecká) hypotéza.

Hypotéza je předpoklad, v němž se na základě řady faktů vytváří závěr o existenci objektu, souvislosti nebo příčiny jevu, přičemž tento závěr nelze pokládat za zcela dokázaný.

Heuristická hodnota hypotézy: spojuje

- známé poznání s novým,
- známé poznání s tím, co se hledá.

Hypotéza vzniká zároveň s hlavním cílem výzkumu a je jím určována.

28.2. Vznik hypotéz

- rozpor mezi teorií a fakty, které nelze v rámci teorie objasnit (pedagogické teorie),
- hypotéza má povahu pravděpodobnostního poznání.

Pracovní hypotéza – pracovní nástroj teorie

- aktivně působí na další rozvoj vědeckého poznání,
- vede ke shromažďování a systematizaci nových faktů,
- podněcuje k novým výzkumům,
- podněcuje k formulaci nových myšlenek a teorií – musí být zdůvodňovány a ověřovány,
- usměrňuje analýzu materiálu,
- ukazuje perspektivy dalšího rozvíjení výzkumu.

Objektivnost hypotézy

- co odráží a jak přesně,
- jaké odhaluje perspektivy v dalším vědeckém poznání,

Hypotéza z hlediska poznávací hodnoty

- **pracovní hypotéza = prvotní hypotéza**
 - první objasnění jevů,
 - usměrnění myšlení k hlubší analýze jevů,
 - vyjadřuje základní úkoly, základní orientace výzkumu,
 - vyjadřuje kritéria a úsudky pro výběr a hodnocení faktů,
 - výsledky výzkumu vytvářejí předpoklady pro formulaci další hypotézy.
- **reálná (vědecká) hypotéza**
 - vzniká na hlubším teoretickém základě,
 - má přesnou formu výpovědi,
 - vyjadřuje domněnku o existujících vztazích mezi jevy nebo jejich zákonnostmi, existenci určitého jevu, vlastnosti nebo výsledky.
 - experimentální výzkumy – vztahy mezi závisle a nezávisle proměnnou.

29. METODY PEDAGOGICKÉHO VÝZKUMU – EMPIRICKÉ, TEORETICKÉ, HISTORICKO-SROVNÁVACÍ

Výzkumná metoda je postup, se kterým se pracuje při výzkumu.

Volba metody závisí:

- na cíli výzkumu
- na podmínkách výzkumu (podmínky psychologické (např. schopnosti zkoumaných osob, jejich ochota spolupracovat, věk atd.), technické (co máme k dispozici, např. zda máme počítač, video, diktafon apod.) a posléze i organizační podmínky (např. časové, personální, finanční možnosti)
- na zkušenostech výzkumníka
- na poznání vlastností metody, popř. na dokonalém nacvičení metody.

V rámci každé výzkumné metody lze vytvořit konkrétní systém výzkumných nástrojů. Ty jsou buď vytvořené v hotové formě s manuálem k použití, nebo si vytváříme nové nástroje

podle vlastních cílů výzkumu. Pak je dobré si spolehlivost (reliabilitu) a platnost (validitu) výzkumného nástroje ověřit předvýzkumem, který se uskutečňuje na malém souboru.

Cílem je zjistit:

- fungování metody
- pochopení pokynů a otázek zkoumanými osobami (respondenty)
- ochotu respondentů účastnit se výzkumu
- možnosti hodnocení sebraných údajů
- zda časové rozložení výzkumu je podle koncepce plánu apod.

Předvýzkum nám také pomůže zpřesnit hypotézy nebo u výzkumný soubor a často ovlivní předcházející i další etapy výzkumu.

29.1. Empirické metody

- **Metoda pozorování jako vědecká metoda** / přímé pozorování; nepřímé pozorování; krátkodobé pozorování; dlouhodobé pozorování/.
- **Experimentální metoda** /klasický experiment; vícefaktorový experiment/.
- **Akční výzkum** – systematický sběr dat učitelem a jejich kritická analýza – učitel je sám angažován v průběhu výzkumu /problém, který se objevil v praxi; představa o řešení problému; aktivita ke zvolenému řešení; vyhodnocení výsledků aktivit vedoucích k řešení problému; modifikace problému/.

29.2. Teoretické metody výzkumu

- Abstrakce.
- Analýza a syntéza:
 - Klasifikační analýza,
 - Vztahová analýza,
 - Kauzální analýza,
 - Dialektická analýza.
- Srovnávání.
- Zobecňování a konkretizace.
- Indukce a dedukce.
- Metody modelování:
 - Modelový experiment,
 - Myšlenkový experiment.
- Metody formalizace.

29.3. Historicko-srovnávací metody

Soustava metod pedagogického výzkumu podle Pelikána

Explorativní metody – informace získává z výpovědí samotné sledované osoby, problematická validita výsledků.

- **dotazník** – zjištění dat o respondentovi, které tazatele zajímají, velké množství respondentů, odpovědi však subjektivní
- **anketa** – nespecifikován okruh dotazovaných, odpovídá, kdo chce
- **autobiografie** – psychologická metoda, respondent zpracovává svůj životopis, hlubší náhled do vývoje člověka

- **rozhovor** – strukturovaný, částečně strukturovaný, nestrukturovaný,
- **beseda.**

Ratingové metody – měří jevy, které nejsou přesně změřitelné,

- **škály, posuzovací stupnice** – několik skupin škál, numerická, grafická, standardní, kumulativní, posuzovací škála s nucenou volbou,
- **expertní šetření.**

Metoda Q-třídění

- nepřímá technika posuzování pedagogických jevů respondenty a experty,
- kombinuje ratingovou metodu, psychometrii a statistické procedury,
- Q-typy ›balíčky karet

Psychosémantické metody

- poznání individuálních systémů významů, které vkládají do interpretace slov jednotliví lidé technika slovních asociací.
- sémantický diferenciál – umožňuje proniknout do individuálních významů pojmů v pojetí jednotlivých respondentů.

Obsahová analýza

- analýza osobních dokumentů,
- analýza školských a školních dokumentů,
- analýza školních ukazatelů.

Testy – přesné, objektivované měření osobních kvalit, činnosti osobnosti a jejich výkonů; nástroj systematického zjišťování (měření) výsledků výuky.

- **testy psychologické** – inteligence, osobnost,
- **testy psychomotorické** – předpoklady pro pohybové schopnosti,
- **testy didaktické** – školní výkon žáka.

Projektivní metody a techniky

- metoda výzkumu osobnosti konfrontující zkoumaného s určitou situací, ve které bude odpovídat podle smyslu, který pro něj tato situace má.
- verbální projektivní metoda – slovní asociační experiment, test nedokončených vět,
- grafická projektivní metoda – analýza písma, kresby,
- manipulační techniky.

Metoda měření sociálních vztahů

- **sociometrické techniky** – preferenční stupnice lidí, s nimiž komunikujeme;
- **techniky zkoumající preferenční postoje** – předpojatost vůči lidem, skupinám.

Behaviorální metoda

- pozorování určitých jevů, situací, chování jednotlivců i skupin a jejich interakce.

30. TECHNIKY MĚŘENÍ V PEDAGOGICKÉM VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ NÁSTROJE, VALIDITA, RELIABILITA

Výzkumné metody = mají vlastnosti: validita + reliabilita

- v rámci každé metody je možno vytvořit konkrétní výzkumný nástroj

30.1. Validita

- schopnost výzkumných nástrojů zjišťovat, co má;

Druhy:

- obsahová,
- konstrukční,
- kritériální (souběžná a predikační),
- interní,
- externí.

30.2. Reliabilita

- přesnost a spolehlivost výzkumného nástroje.

Jak se stanoví reliabilita výzkumného nástroje?

- opakované měření
- ekvivalentní formy výzkumného nástroje.
- vnitřní konzistence.
- shoda mezi posuzovateli.

30.3. Výzkumný soubor

- nazývají se subjekty výzkumu – základní soubor (POPULACE)
- **náhodný výběr** (losováním, pomocí tabulky náhodných čísel)
- **stratifikovaný výběr** je specifickým typem náhodného výběru – základní soubor se rozloží podle některého podstatného znaku. Co se týká početnosti podskupin, tento výběr může být:
 - **proporční** (využívají jej agentury, které zjišťují např. volební preference občanů,
 - **rovnoměrný**
- **mechanický výběr** – vybírá každou n-tou osobu (např. každý desátý žák, pátý učitel); starý způsob: velitelé římských legií tímto způsobem vybírali vojáky na potrestání po prohrané bitvě.
- **záměrný výběr** – na základě určení relevantních znaků =ty, které jsou důležité pro dané zkoumání; jde o dostupný výběr.

Rozsah výběrového souboru = n (např. n = 112)

závisí na:

- požadované spolehlivosti,
- požadované přesnosti,
- variabilitě základního souboru.

Velkou nástrahou – **nekontrolovatelné proměnné.**

31. KVALITATIVNÍ METODY

Kvalitativně orientovaný výzkum:

- **Nestrukturované pozorování**
- **Etnografické interview**
- **Výzkum životního příběhu – je zápisem, analýzou + vyhodnocením života určité osoby**
 - hlavním výzkumným nástrojem je výzkumník sám
 - cílem: porozumět lidem a událostem v jejich životě
 - kultura je = soubor hodnot, postojů, pravidel chování skupiny lidí
 - hl. rysem = dlouhodobost, intenzivnost, podrobný zápis

Postup:

- **analytické indukce** – stanoví si výzkumný problém→ sbírá údaje v terénu o jednom prvotním případě→ prvotní hypotézu→ hledá negativní případy→ formuluje novou hypotézu-pokračování
- **konstantní komparace** – nestanovuje si hypotézu na začátku, ale sbírá a třídí údaje→ kategorie zpřesňuje, zjišťuje vztahy a na konci formuluje hypotézu a dál zpřesňuje pohled

VŽDY = ZÁMĚRNÝ VÝZKUM

- jeho podmnožinou je kumulativní výběr = výzkumník začíná s 1 osobou, nebo malou skupinou a postupně rozšiřuje okruh osob, se kterými bude pracovat.
- Rozsah výběru (lokalit, osob) se neurčuje statisticky jako u kvantit, ale řídí se saturací = výzkumník výběr ukončí, když zjistí, že informace jsou stejné a opakují se.

Reliabilita kvalitativního výzkumu je protipólem přísně strukturovaného výzkumu = zkoumají se spíše specifické situace (ne typické)

Validita se zabezpečuje dlouhodobost výzkumu, přímým kontaktem

31.1. Nestrukturované pozorování

je pružný systém, má několik variant

- **Vzorky událostí** – podrobné písemné záznamy o lidech a prostředí (osoba k nim nezaujímá stanovisko, nevyjadřuje své názory a nehodnotí)
- **Terénní zápisky** – pozorovatel neuskutečňuje úplný záznam věcí, ale z existujících jevů vybírá věci, kterým věnuje pozornost + záznam vlastním komentářem
- **Participační pozorování** – pozorovatel se snaží získat rozsáhlou a hlubokou znalost zkoumané reality:
 - dlouhodobé a výzkumník se zúčastňuje na aktivitách pozorovaných osob,
 - pozoruje a dělá si podrobné zápisky, ze kterých udělá souhrn z pozorování. Vytyčí otázky a problémy, formuluje předběžné komentáře → předběžná analýza.

31.2. Etnografické interview

cílem je, jak osoby interpretují svět kolem sebe, jaké významy připisují důležitým událostem.

- obvykle je nestrukturované (otázky podle toho, jak se odvíjí interview),
- „**raport**“= příjemné ovzduší mezi tazatelem a odpovídajícím,
- proporcionalita mezi řečí tazatele + informací,
- údaje se ověřují způsobem zpětná verifikace zjištění (výzkumník se po čase vrátí k informantovi a ověřuje si to, co chce).

32. KVANTITATIVNÍ ANALÝZA

32.1. Proměnné

proměnnou se označuje prvek zkoumání, který nabývá různé hodnoty, mění se (věk, vědomosti, inteligence) – může to být **jev, vlastnost, podmínka, činitel**.

2 skupiny:

- **měřitelné (kvantitativní)** – určujeme počet nebo míru jevu, vlastnosti; chybnost v pravopisu je možno vyjádřit počtem chyb
- **kategoriální proměnné** – není možno kvantifikovat, jen zařadit do tříd, kategorií (dichotomické – pohlaví: žena – muž)
- ve výzkumu vystupuje více než 1 proměnná,
- proměnná, která je příčinou změny: **nezávisle proměnná**
- proměnná, jejíž hodnoty se změnily vlivem závisle proměnné: **závisle proměnná**
- závisle proměnná se mění v závislosti na nezávisle proměnné.
- aby se proměnná mohla zkoumat, musí se operačně definovat (když je proměnnou cizojazyčná schopnost, výzkumník ji např. může operačně definovat jako skóre žáka v Testu cizojazyčných schopností Malíkové)

32.2. Kvantitativně orientovaný výzkum

- Pozorování,
- Škálování,
- Dotazník,
- Obsahová analýza textu,
- Experiment.

POZOROVÁNÍ

- znamená sledování činnosti lidí.
- strukturované pozorování – pozorovatel ví, co a jak bude pozorovat,
- pozorované jevy
 - kategorie kognitivního charakteru (vysvětlení učiva,)
 - kategorie afektivního charakteru (postoje, zájmy, pocity),
 - kategorie psychomotorického charakteru.

ŠKÁLOVÁNÍ

- **posuzovací škála** je nástroj, který umožňuje zjišťovat vlastnosti jevu nebo jeho intenzitu, posuzujeme: jiné lidi, jevy, sama sebe.
- **bipolární škály** = tvoří protikladné vlastnosti.
- **Likertovy škály** = používají se na měření postojů a názorů lidí.

DOTAZNÍK

- zjišťování údajů – hromadné získávání
- základní terminologie
- **respondent** = osoba, která vyplňuje dotazník
- **otázky** = prvky dotazníku
- **položky**
- **administrace** = zadávání dotazníku
- typy otázek: uzavřené, otevřené, polouzavřené,
- reliabilita dotazníku – je vyšší, když obsahuje více otázek, které se ptají na tutéž informaci

INTERVIEW

- interpersonální kontakt – umožňuje proniknout hlouběji do postojů respondentů
- druhy:
 - strukturované (otázky + alternativy jsou jasně dány)
 - nestrukturované (volnost odpovědi)

32.3. Obsahová analýza textu

speciální metoda, analýza + hodnocení obsahu písemných textů

- **Kvantitativní** = obsahová analýza
- **Nekvantitativní** = neopírá se o explicitně vyčleněné kategorie jevů

EXPERIMENT

síla spočívá v možnosti manipulování s proměnnými

Terminologie:

- **Subjekt** – osoby zúčastněné experimentu
- **Znak** – definovaná vlastnost
- **Náhodný výběr**
- **Experimentální plán** – rozvržení
- **Experimentální skupina** – skupina subjektů
- **Pretest** – vstupní test
- **Posttest** – závěrečný test

33. TEORIE A TVORBA DIDAKTICKÉHO TEXTU, NÁVRH PROTOTYPU DIDAKTICKÉHO TEXTU

DIDAKTICKÉ TESTY (Mil. Chráska) jsou nástroji systematického zjišťování (měření) výsledků výuky (Byčkovský)

Základní klasifikace testů

- není test jako test (př.: jaké požadavky jsou kladeny na přijímací test ke studiu nebo na test, který je součástí nějaké závěrečné zkoušky)
- jde také o zjištění, jak splňují vědomosti testovaných předem stanovené požadavky

33.1. Druhy testů

- standardizované – profesionálně připravené
- nestandardizované – učitelské
- kvazistandardizované – dokonalejší než učitelské
- testy rychlosti
- testy úrovně = většina testů

Testy podle B. S. Blooma

- kognitivní = zjišťují výsledky výuky = téměř výlučně se používají v pedagog. praxi (měří to, co se žáci naučili)
- psychomotorické = zjišťují studijní předpoklady (při přijímání žáků na vyšší typ školy)

Další druhy testů:

- srovnávací (testy relativního výkonu) = výkon se srovnává vzhledem k populaci testovaných
- ověřovací (testy absolutního výkonu) = úkolem je zjistit, do jaké míry testovaný splňuje předem stanovená a známá kritéria nebo standardy (př. Maturitní zkouška)
- test studijních předpokladů, vstupní, průběžné = formativní, výstupní = sumativní, monotematické (objektivně skórovatelné), polytematické (subjektivně skórovatelné)
- Psychologické – inteligence, osobnost

- Psychomotorické – pohybové schopnosti
- Didaktické – školní výkon žáka, testy jsou přesné, objektivované měření osobních kvalit, činnosti osobnosti a jejich výkonů

33.2. Projektivní metody a techniky

- metoda výzkumu osobnosti konfrontující zkoumaného s určitou situací, ve které bude odpovídat podle smyslu, který pro něj tato situace má
- Druhy metod: verbální projektivní metoda (slovní asociační experiment...), grafická projektivní metoda (analýza písma, kresby), manipulační techniky

Metoda měření soc. vztahů

- sociometrické techniky a techniky zkoumající preferenční postoje

Behaviorální metoda

- pozorování určitých jevů, situací, chování (řízené pozorování, interakční analýza)

Experimentální metoda

- umožňuje ověření hypotéz prostřednictvím, změn nezávislé proměnné (laboratorní, simulační, přirozený, formující)

Vlastnosti dobrého didaktického testu

- validita – zkoušet to, co má být zkoušeno
- praktičnost
- reliabilita – je tvořena 2 složkami:
 - pevnou (vědomosti + dovednosti)
 - náhodnou (vnější podmínky kondice)

33.3. Validita

- vyjadřuje míru adekvátnosti interpretace výsledků testu vzhledem ke konkrétní testované skupině
- vyjadřuje míru (př. Vysoká, střední, nízká validita)
- vždy se vztahuje k nějakému konkrétnímu použití testu

4 druhy validity:

- **obsahová** – zakládá se na posudku kompetentních osob, co je v osnovách, co je skutečně na hodinách vyučováno
- **kriteriální** – výsledek měření se porovnává s jinými všeobecně uznávanými údaji o účastnících
- **predikční** – výsledek testu se porovnává s úspěšností účastníka testu v těch oblastech, ve kterých se uplatňují kvality měřené testem
- **face-validity** – zvláštní případ obsahové validity
- **konstrukční** – udává, nakolik test měří určitou charakteristiku žáka (př. Komunikativnost)

Standardizace didaktického testu

- umožní zařadit žáka podle dosaženého počtu bodů do určitého žebříčku, stupnice, škály

33.4. Používání didaktických testů ve školní praxi

2 výsledky didaktického testu:

- Informace k hodnocení žáků
- Optimalizace svého dalšího pedagogického působení
 - Posouzení celkových výsledků třídy
 - obvykle podle průměrného počtu dosažených bodů
 - nebo aritmetický průměr

34. DIAGNOSTICKÉ ROZBORY A POSUZOVÁNÍ DIDAKTICKÝCH TESTŮ

34.1. Pedagogická diagnostika

Pedagogická diagnostika je vědeckou disciplínou, která se vyčlenila z pedagogicko-psychologické diagnostiky. Jako samostatná disciplína se začíná formovat v 60. letech 20. století.

L. Mojžíšek (1988, s. 235) chápe pedagogickou diagnostiku jako „teorii a metodickou praxi zjišťování, rozpoznávání, klasifikování, posuzování a hodnocení úrovně pedagogického rozvoje žákovy osobnosti nebo skupiny žáku, rozvinuté vlivem pedagogického působení“.

Pedagogická diagnostika – nedílnou součástí složitého edukačního procesu. Jde o proces zjišťování, rozpoznávání, klasifikování, posuzování a charakterizování úrovně pedagogického rozvoje objektu výchovy nebo také průběhu a výsledku výchovně vzdělávacího procesu s cílem určit současný stav – stanovit diagnózu.

Diagnóza je tedy hodnotícím zjištěním aktuálního stavu úrovně žáka.

Smyslem celého procesu diagnostikování je určit edukační strategie, navrhnout pedagogická opatření, tedy stanovit prognózu. Diagnostická funkce didaktických testů má významný vliv na účinnost vyučovacího procesu, tedy přeměnu informací na znalosti (vědomosti, dovednosti a postoje) žáka, má schopnost učitele rozpoznat schopnosti jednotlivých žáků a přizpůsobit jim vedenou výuku.

Didaktický test je pro tento proces velmi dobrým diagnostickým nástrojem, především z těchto důvodů:

- lze provést diagnostiku celé třídy v krátkém časovém okamžiku,
- výsledky nejsou ovlivněny názorem a zkušeností učitele.

Vlastní princip provádění diagnózy je založen na tom, že diagnostik nesmí být vůči diagnostikovanému subjektu nikterak zaujatý, což bývá v rámci jiných způsobů její realizace pro učitele skutečným problémem. Bez použití objektivních diagnostických nástrojů hrozí, že učitel diagnostikuje žáky na základě svého subjektivního přístupu /může být přehnaně optimistický nebo naopak přehnaně negativistický/. Ve vyučovacím procesu si učitel všímá především takových žáků, kteří na sebe upoutají pozornost svými vědomostmi nebo svým chováním.

Didaktické testy mají **kontrolní funkci**. Tou se rozumí kontrola dosažených cílů stanovených na začátku vyučovacího procesu. Provádění kontroly je důležité pro oba účastníky vyučovacího procesu, tzn. pro učitele i pro žáka. Učitel získává informaci o účinnosti vyučovacího procesu a o vhodnosti aplikovaných vyučovacích metod, organizačních forem a dalších didaktických prostředků. Žák získává informace o úspěšnosti své činnosti/výsledky testů bývají relativně dobrým argumentem učitele při sdělování informací rodičům žáků/.

K zásadám diagnostického procesu patří:

- Poznávání žáka (třídy, kolektivu) je dlouhodobý proces, je nutno vše důkladně zaznamenávat.
- Při poznávání je nutno spolupracovat s ostatními pozorovateli (ostatní učitelé, spolužáci, rodiče atd.).
- Důsledně hledat příčiny sledovaného jevu – velmi obtížné (etiologie – nauka o příčinách).
- Dodržovat hledisko individuálního přístupu.
- Diagnostický závěr vždy spojit s návrhem pedagogických opatření poskytujících učiteli zpětnou vazbu.

KOMUNIKACE A TVŮRČÍ PROCESY

35. SOCIÁLNÍ KONTEXT KOMUNIKACE, SOCIALIZACE, SOCIÁLNÍ INTERAKCE

Počátky slovního dorozumívání lze datovat do doby před více než 60 000 lety (člověk neandertálský). Dochované písemné památky, z nichž nejstarší jsou nanejvýš 5000 let staré. Na Zemi bylo jazyků, kterými se lidé dorozumívají. Jejich počet se v současnosti odhaduje na 6000.

35.1. Komunikace

probíhá vždy mezi dvěma nebo více lidmi. Toto vzájemné působení je ukázkou procesuálního charakteru komunikace, protože každý ze dvou komunikujících lidí se snaží druhého ovlivňovat, hledat u něj podporu. Snaží se v projevu dát najevo, která pravidla jsou pro něj přijatelná – zda je ochoten ustoupit, naslouchat, zda chce dominovat, co nesnáší, co naopak má rád, co by uvítal. Může se stát, že komunikace neprobíhá tak, jak by si jeden z komunikujících přál, pak tedy mění svou taktiku, snaží se zapůsobit více na city nebo argumentovat něčím, co původně neměl vůbec v úmyslu. Jde tedy o proces proměnlivý, účastníci vždy iniciují nějakou změnu. Pokud někdo chce změnu iniciovat, vystupuje aktivně, odesílá zprávu příjemci.

Lidé, kteří spolu chtějí hovořit, si chtějí sdělit nejen informace, ale i své vztahy, postoje, pocity, nálady. Podstatou pochopení vztahů jsou souvislosti, ve kterých jsou zprávy předávány. Většina vztahových informací je předávána neverbálními a paralingvistickými signály (zabarvení hlasu, frázování, hlasitost, řeč těla).

35.2. Socializace

V jednoduchém překladu znamená socializace zespolečenšťování. Činitele socializace se rozdělují na primární, sekundární a existují také terciální činitelé. Mezi základní primární činitele socializace řadíme rodinu, mezi sekundární činitele pak řadíme například školu, pracovní prostředí, kamarády, masmédia a různé sociální skupiny. Terciální činitel je specifický v tom, že se člověk v průběhu života neustále něčemu novému učí.

Mechanismy socializace:

- učení sociální anticipací,
- observační učení,
- učení sociálním posilováním,
- identifikace,

- učení napodobováním,
- podmiňování a
- sociální činnosti.

35.3. Sociální interakce

- proces vzájemného působení jedinců (téhož druhu) na sebe
- nastává tehdy, jestliže jednání jedné osoby nebo skupiny vyvolává jednání jiné osoby nebo skupiny, zahrnuje poznávání druhých lidí a sebe sama v síti sociálních vztahů a komunikaci
- Socializace souvisí s pojmem konformismus, což je proces individualizace.
- Jak člověk dokáže být úspěšný v socializaci, závisí na vnějších a vnitřních aspektech.
- Důležitým aspektem je výchova v rodině, ve škole a v úzkém kolektivu. Ve skriptech jsou vysvětleny další pojmy týkající se procesu socializace jako desocializace a resocializace.

36. VNITŘNÍ KONTEXT, VZTAHOVÉ VZORCE A SOCIÁLNÍ STEREOTYPY

Jedna z nejdůležitějších charakteristik, která nám umožňuje představit si, co to komunikace vůbec znamená, by se dala interpretovat takto: Komunikace je přenos informací od určitého jedince nebo skupiny k jiným. Komunikace je nezbytným základem všech sociálních interakcí. V bezprostřední komunikaci hrají kromě jazyka významnou roli i neverbální náznaky, které účastníci používají k interpretaci toho, co druzí říkají a dělají.

36.1. Komunikace

- způsob dorozumívání
- proces, v jehož rámci se sdělují či vyměňují informace
- prostředek sociální interakce
- není specificky lidským procesem (na rozdíl od řeči)
- vyplývá z potřeby člověka vyměňovat si informace
- izolace od informací vyvolává u člověka psychickou deprivaci

Vývoj komunikačních systémů:

- znamení a signály
- mluvení
- psaní
- tisk
- masová komunikace

Proces komunikace:

- komunikátor (sdělení od ní)
- komuniké (obsah sdělení)
- komunikant (přijímá sdělení)
- účinek vyvolaný komunikací

Druhy komunikace:

- verbální (jen 20% monolog, dialog...) / neverbální (mimika, gesta...80 %)
- symetrická (všichni účastníci stejnou měrou) / asymetrická
- harmonická / konfliktní
- soutěživá / spolupracující
- formální / neformální

- řetězová / ohnisková / kruhová
- mluvená a písemná verbální komunikace
- efektivní x neefektivní komunikace
- obsahová x vztahová komunikace
- intra (vnitřní řeč) a interpersonální, skupinová, masová komunikace
- komplementární (vzájemně doplňující) komunikace
- synchronní x asynchronní (časová prodleva mezi vysíláním informací) komunikace.

Efekty komunikace

- V jaké míře byl naplněn záměr mluvčího.
- efekt krátkodobý x dlouhodobý
- žádoucí x nežádoucí (například vtip může být chápán jako narážka)

Modely komunikace:

- **Lineární** – jeden mluví, druhý naslouchá
- **Interakční** – vyměňování rolí střídavě
- **Transakční** – každý mluví ve stejné době posluchačem

36.2. Zpětná vazba

Pojem zpětná vazba je definován buď jako sdělená informace, nebo také jako proces pozorování činnosti nebo systému a shromažďování informací pro jejich vyhodnocení nebo nápravu. V praxi se setkáváme se zpětnou vazbou jako formou pomoci jinému člověku dovědět se, jak jej vidí ostatní lidé. Jde tedy o komunikaci, během které je někomu sdělováno, jak působí na své okolí.

Lidé se jako poskytovatelé zpětné vazby běžně dopouštějí následujících chyb:

- Neurčitost sdělení
- Jednosměrná komunikace
- Manipulace

Lidé jako příjemci zpětné vazby mají sklon k těmto chybám:

- Očekávání nejhoršího
- Protiútok
- Pasivita

Zpětná vazba by měla dodržovat následující principy úspěšné komunikace:

- Otevřenost
- Respekt
- Spoluodpovědnost
- Cílevědomost
- Přiměřenost

37. VEŘEJNÉ VYSTOUPENÍ, PREZENTACE.

Rétorika

Rétorika je vědou o mluvení, koncipování řeči, řečnictví a řečnickém umění. Zrodila se již v antickém Řecku, kde byla vedle dramatu, hudby, sochařství a stavitelství považována za tvůrčí umění. Byla založena na pěti prvcích (vymezení tématu, výběr a uspořádání látky, stavba stylizace textu, nácvik, přednes) a třech součástech stavby projevu (úvod, jádro, závěr).

Ústní projev

Schopnost srozumitelně referovat patří k jednomu ze základních předpokladů úspěšné činnosti v mnoha oborech. Komunikát je termín označující jazykový (ústní) projev, promluvu nebo zprávu. Jeho obecná dispozice (schéma, syžet) se skládá z těchto částí:

1. **Úvod** – během úvodu řečník sděluje hlavní myšlenku svého vystoupení, vymezuje problém, jemuž se bude věnovat a seznamuje s postupem výkladu a jeho strukturou (osnovou).
 - Uvítání
 - pozdrav a oslovení posluchačů
 - představení řečníka
 - Téma, struktura a hlavní teze
 - Motivace řeči, snaha získat přízeň
2. **Stať (jádro)**
 - Precizace tématu
 - Metoda, metodologie
 - Vlastní informace – postupujeme od celku k detailům, od známého k novému, od jednoduchého ke složitějšímu
 - Argumenty
 - Předjímané protiargumenty
 - možné námitky a protiargumenty
 - minimalizace námitek a vyvrácení protiargumentů
 - dotazy a připomínky z auditoria a reakce na ně
3. **Závěr**
 - Vyvození závěrů, shrnutí hlavních argumentů, případně poukázat na možnosti dalšího výzkumu, vývoje

- Odkaz na zdrojové informace, kontakt na řečníka
- Rozloučení
 - poděkování za pozornost, za dotazy, za námitky
 - pozdrav a odchod řečníka.

Během přípravy veřejného vystoupení se v ideálním případě zaměříme na tyto okolnosti:

- Nepodceníme význam dostatečné obsahové přípravy, vystoupení musí sdělovat něco zásadního nebo zajímavého, mělo by publikum obohatit.
- Získáme maximum informací o posluchačích. Pokud jde o vědeckou konferenci, máme seznam účastníků, podle jejich studií odhadneme míru jejich erudice a případné znalosti v našem oboru a specializaci.
- Seznámíme se s místem konání projevu a technickým vybavením sálu. Ubezpečíme se, že technika funguje a technické parametry jsou vyhovující.
- Rozvrhneme si přesně čas projevu. Vyzkoušíme si projev na nečisto. V žádném případě nepřetahujeme dobu, která nám byla přidělena.
- Připravíme si písemný podklad. Zkušený přednášející si vystačí s prezentací – dnes nejčastěji powerpointovou. Není ideální napsat si doslovný text vystoupení, neboť přednášející se může uchýlit k doslovnému předčítání, což posluchači neocení. Předčítání totiž snižuje svou monotónností pozornost posluchačů. Začátečníci si mohou jako "záchranu" připravit celý text, ale k vlastnímu využití během přednášky by jim měla stačit písemná rozšířená osnova, tedy více informací než mají na prezentaci.

Přednášející působí přesvědčivěji, pokud používá vizuální pomůcky, neboť zrak je nejdůležitějším informačním kanálem. Odhaduje se, že zrakem přijímáme asi třikrát více informací než všemi ostatními smysly dohromady. Z tohoto důvodu jsou v 21. století nejpreferovanějším druhem komunikátů – prezentace.

Rozlišujeme typy prezentací: Primárně na a) informační prezentace, často formou od borné přednášky nebo referátu, snažíme se být objektivní, informativní a věcní; b) přesvědčující prezentace má za cíl získat pracovníky, nadřízené, zákazníky, nebo novináře nejen racionálně, ale chce je strhnout, nadchnout.

Konkrétní formy prezentací jsou:

- odborná prodejní prezentace
- informační akce
- veřejné stanovisko
- odborná přednáška
- pracovní porada
- porada o projektu
- prezentace pro vedení firmy
- motivační konference
- prezentace na plakátech (panelech)
- školení

38. SLOVNÍ KOMUNIKACE, IMPLICITNÍ A EXPLICITNÍ SDĚLOVÁNÍ; DENOTACE, KONOTACE.

Věda o významu slov – sémantika, sémiotika, sémiologie.

Význam slov: má slovo pro mluvčího i příjemce **stejný** význam?

Sémiotika – znaky

Znak – k něčemu odkazuje

- Příklad: dopravní a orientační značky

38.1. Typy znaků

- **indexy** – souvislost znaku s objektem
 - například: kouř – oheň, kýchnutí – alergie nebo nachlazení
- **ikony** – podobnost fyzická
 - socha, fotografie,
 - piktogramy – například smajlík,
 - příklad: byl táááákhle dlouhý
- **symbols**
 - například: morseovka, noty, matematické znaky, přeškrtnutá cigareta

Pro běžné uživatele je jazyk v první řadě prostředkem dorozumění.

Běžní uživatelé si při mluvení většinou neuvědomují, že:

- Jazyk je systém pravidel,
- Otázku jazykové vybavy (pestrost či šíři slovní zásoby).

Někdy intuitivně poznají, kdy našli "společnou řeč" s komunikačním partnerem nad daným tématem.

Slova mají

- objektivně daný význam, všeobecně akceptovaný, denotace
- subjektivně vytvořený význam, konotace

Denotace: společenský úzus, jaký má určité slovo či pojem význam.

Konotace: ke každému slovu si můžeme vytvářet své další, subjektivní významy, dané našimi zážitky, zkušenostmi, představami aj.

Typ sdělování informací probíhající jako součást komunikačního procesu v rámci slovní komunikace na úrovni extralingvistických (paralingvistických) **obsahů faktorů či znaků (zabarvení hlasu, hlasová intonace, modulace řeči, pauzy a zámlky v řeči)** nebo neverbálních výrazových (expresivních) prostředků (mimika, gestikulace, pohyby těla nebo jeho částí) označujeme jako metakomunikaci.

Metakomunikace

- Metakomunikace je to, co přidávám navíc, např. souhlasný tón a přitakání „hm“
- nebo naopak ironický tón v hlase, změna intonace.
- Někdy bývá metakomunikace zaměňována s mimoslovní (neverbální) komunikací, tvořící samostatný způsob (typ) dorozumívání.

39. DRUHY VEŘEJNÉHO PROJEVU, JEHO PŘÍPRAVA. PUBLIC RELATIONS.

Mezi zvláštní formy mluveného projevu patří přednáška a prezentace, rozhovor, schůze (porada).

39.I. Rozhovor (interview)

je prastarou a účinnou metodou získávání a výměny informací i vzájemného ovlivňování. Je metodou využívanou v nejrůznějších oblastech praxe, stejně jako ve vědě a výzkumu. Jádrem a základem každého rozhovoru je dotazování, reakce na dotazy a naslouchání. Základem umění vést rozhovor je dovednost vhodně formulovat a klást otázky, naslouchat, správně chápat a analyzovat získané odpovědi při udržování směřování interview ke stanovenému cíli.

Rozhovor staví přirozeně na verbálních prostředcích, důležitou součástí jsou však také projevy neverbální. Rozhovor lze dělit podle více hledisek. K základním náleží rozlišení na rozhovor řízený (strukturovaný) a neřízený (volný) (Štěpaník 2005).

Neřízený (volný) rozhovor

- **Hlavní výhody neřízeného rozhovoru** (Štěpaník 2005)
 - Dává možnost volného vyjádření.
 - Přináší větší zisk informací (často i nečekaných)
 - Dozvídáme se i to, nač bychom se neptali (nebo se zapomněli zeptat).
 - Protože řeč je do značné míry ukazatelem vzdělanostní a intelektové úrovně, volný řečový projev (obsahová a formální stránka) dává bohatý materiál k rozboru a poznání osobnosti.
- **Hlavní nevýhody neřízeného rozhovoru** (Štěpaník 2005)
 - Klade velké nároky na čas.
 - Objevují se tendence „odbíhat“ či „zabíhat“ od tématu, ulpívat na bezvýznamných detailech.
 - Některé lidi nestrukturovaná situace stresuje, jiní jsou schopní mluvit bez váhání.

Řízený (strukturovaný) rozhovor

- **Hlavní výhody řízeného (strukturovaného) rozhovoru (Štěpaník 2005)**
 - Výsledky rozhovoru jsou srovnatelné s jinými.
 - Otázky jsou předem připraveny, soustředí se na oblasti zájmu.
 - Šetří čas zúčastněných.
- **Hlavní nevýhody řízeného (strukturovaného) rozhovoru (Štěpaník 2005)**
 - Nemusí zachytit všechny důležité informace.
 - Nedává druhé straně možnost volného vyjádření.
 - Může působit neosobně, stroze, „výslechově“.

Pro úspěch v komunikaci je však zřejmě ještě důležitější respekt ke třem zásadám (Štěpaník 2005):

- být ve svých projevech přirozený,
- chovat se přiměřeně,
- nesnažit se být někým jiným, než skutečně jsem.

39.2. Public relations

- práce s veřejností, budu hovořit o práci s veřejností v nekomerčních institucích.
- má vytvářet důvěru mezi institucí, veřejností a okolím. Cílem je dobré mínění, kladné přijímání organizace, dobrý dojem
- tato práce bývá rozličně nazývána, její dějiny sahají do počátku 20. století, public relations je spojeno s rozvojem masmédií v životě společnosti
- v 50. letech byl pojem již kodifikován ve slovnících a je nedílnou součástí práce institucí
- instituce se snaží sledovat veškeré procesy, které probíhají ve společnosti a musí na ně nějak reagovat. Zároveň tím, že jsou udržovány ze státních prostředků, musí dokazovat svou opodstatněnost
- rozdíl oproti marketingu – marketing se soustřeďuje na ekonomickou, materiální stránku, public relations si všímá faktorů sociálních a politických.
- **Má tři hlavní složky:**
 - informovat
 - přesvědčovat
 - integrovat (aby byla instituce přijata za součást obce).

40. DYSFUNKČNÍ KOMUNIKACE A PORUCHY VERBÁLNÍ KOMUNIKACE.

Mezi komunikátorem a komunikantem dochází někdy k úbytku informací nebo k jejich zkreslení. V těchto případech hovoříme o poruchách komunikace, a to ve smyslu kvantitativním nebo kvalitativním:

Komunikační poruchy

- **poruchy v komunikačním kanále** - např. hlučností prostředí, nedoslýchavostí, nesoustředěností
- **poruchy z neujasněnosti smyslu slov** - např. slovo koleje
- **poruchy na bázi metakomunikace**
- metakomunikačními faktory jsou: **výraz tváře, emotivní akcentace, sociální role a status**

Brainwashing (vymývání mozku)

- poruchy, ke kterým dochází v průběhu konfliktních situací - jedná se o následující:
- hrubě destruktivní komunikace (komunikace s cílem člověka ponížit a urazit)
- autoritářská komunikace (tendence vnutit druhému vlastní postoje)
- disjunktivní komunikace (jedince neovlivňují přijímané zprávy, podněty zlehčuje)
- pseudokomunikace - komunikace formální
- nonkomunikace - faktické přerušování komunikace, i když přítomnost partnerů trvá

podvědomé poruchy řečového projevu

- nedokončení započaté věty, kdy mluvčí zůstane v půli věty a již začíná větu druhou
- přeřeknutí se a zakoktání, vyskytující se u lidí v tenzi a nejistotě
- používání parazitních slov

40.1. Chyby v komunikaci

- devalvování druhého, jeho názorů (shazování, posměch)
- změna tématu, která má být považována za odpověď
- nedokončování vět
- chytání za slovo
- fráze, nejasné výroky

- dvojsmysly
- mluvení za druhého
- interpretace projevů a chování druhého
- nálepkování, tj. značkování chování druhého
- manipulace, tj. ovlivňování chování druhých se zjištěným cílem
- verbální agrese: osočování, slovní napadání, ironie, sarkasmus, urážení
- neverbální agrese: demonstrativně ignorovat, mlčet, útrpně se tvářit
- skákání do řeči
- despekt
- podezíravost
- podceňování druhého
- pochybování o kompetenci druhého
- diskvalifikace někoho
- necitlivé až necitelné chování
- šikanování
- zneužívání důvěry
- nedodržování dohodnutých pravidel
- vědomé přetěžování druhého s výtkou, že nestačí
- vytahování se z pozice své sociální role
- pomlouvání
- záměrné neposkytnutí pomoci
- záměrné zatajování celé pravdy
- úmyslné poskytnutí falešné informace
- skrývání skutečných motivů
- nerespektování druhého
- demonstrativní preferování toho, kdo si to nezaslouží

Příčina poruch komunikace:

- komunikační šumy v komunikačním kanále – hlučnost prostředí
- nejasnost významu slov – mnohovýznamová slova
- metakomunikace – nepochopíme správně skrytý podtext

Konflikty

Vyjadřují střetnutí dvou nebo více zcela nebo do určité míry se navzájem vylučujících či protichůdných snah, sil a tendencí.

Druhy konfliktů

- intrapersonální (rozpor uvnitř jedné osobnosti)
- interpersonální (vycházející z překážky)
- skupinové
- meziskupinové

41. VÝZNAM NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE. MIMIKA, ZRAKOVÁ KOMUNIKACE, GESTIKA, HAPTIKA

41.1. Neverbální komunikace

- řeč těla je výměna informací jinými prostředky než slovy (napodobování nebo gesta)
- Výraz obličeje, zpoždění, přiblížení, dotyk, postoj, pohyby, gesta, pohledy, mluvicí tón, nastavení ven.

Funkce neverbální komunikace

- neverbální komunikace je historicky nejstarší komunikací a je ovlivněna kulturou,
- používá se hlavně k podpoře nebo nahrazení projevu řeči, vyjadřování emocí, interpersonálních postojů, sebevyjádření, obřadu a umění (pantomima).
- u neverbální komunikace musí být sledován odpovídající význam podle společenské důležitosti a situace.

K neverbální komunikaci patří:

- **Mimika** – výraz ve tváři, pohledy
- **Gestika** – kývnutí na souhlas
- **Haptika** – dotyk, podání ruky
- **Posturologie** – postoj těla
- **Proxemika** – přiblížení, oddálení druhého (intimní, osobní, sociální, veřejná sféra)
- **Kinezika** – bezděčné pohyby rukou, hlavy
- **Komunikace zevnějškem**
- **Chronemika** – hospodaření s časem, zacházení s předměty
- **Paralingvistika** – zvuková stránka

41.2. Proxemika

Proxemika – zahrnuje také přiblížení nebo oddálení jiné osoby

Proxema, tzn. vzdálenost – vertikální nebo horizontální

4 zóny přiblížení

- **intimní** – spodní hranice se spojuje s úzkým dotykem partnerů, horní limit je dán vzdáleností 15 - 30 cm, lze pozorovat mezi matkou a dítětem, mezi partnery, mágy
- **osobní** – spodní limit je 45 – 75 cm dlouhý, horní limit je 75 - 120 cm. Hranice, kterou pozorujeme při setkání s neznámou osobou, vzdálenost, kterou udržujeme ve známých, přátel / společenské večírky, osobní / oficiální rozhovory
- **sociální** – dolní hranice se pohybují od 120 do 210, horní 210 – 360, zejména během obchodních kontaktů, obchodních jednání, skupinových diskusí. Vzdálenost od cizích lidí, rozhovor mezi manažerem a podřízeným, řemeslníkem, pošťákem ...
- **veřejnost** – minimální spodní vzdálenost je 3,6 m, vrchol na 7,6 při veřejném představení, kdy je nutné vidět celé představení a pohyby. Tzv. online zóna, je možné se distancovat od ostatních lidí, obrátit se na široké publikum, politici

Posturologie - „řeč těla“

- Pokud váš partner zlomí ruce na hrudi a pokud zkříží a ohne nohy (jak můžete vidět u našeho prezidenta Zemana), znamená to: Ne, ne!
- Kdo se opírá o opěradlo židle a položí ruce za hlavu – má všechna řešení / právnici – gesto, že mají vše pod kontrolou.
- Tření nehtů o sebe představuje „bolest“.
- Pokud se někdo chytne rukama za hlavu, pak přemýšlí a hodnotí, ale při podepření hlavy, se jedná o jasný signál nudy a lhostejnosti.
- Když ruka spočívá na obličeji, ukazuje to skutečný zájem, při odklonu ukazováčku od spánků je mu přikládána kritický odstup.
- Vedoucí roli ve všech gestech rukou má palec.
- Představuje sílu osobnosti, ukazuje sebevědomí.
- Sociální kontakt, interakce, tvorba sociální struktury

41.3. Komunikace a sociální kontakt

Slovo komunikace pochází z latiny a znamená „sdílet něco společně, dělat něco společného.“

Komunikace je základní podmínkou existence každého sociálního vztahu. Je to také prostředek sociálního začlenění jednotlivce do lidské společnosti. Pro dokonalou interakci s prostředím je nutné se naučit naslouchat vnitřnímu impulsu – vědomě pozorovat vaše myšlenky, kultivovat neustálý vnitřní rozhovor, sledovat pocity a naučit se jim rozumět.

Sociální kontakt – vzájemné působení a vzájemné ovlivňování mezi lidmi navzájem. Specifickým znakem společenského prostředí je, že jedinec nereaguje pouze na vlastní podnět /slovo, čin apod./, ale i na jeho nositele. Vzájemné působení probíhá ve dvou základních rovinách:

- Biologické (včetně eroticko – sexuální)
- Sociální (přátelství, partnerství, láska, agrese, sebeúcta)

Komunikace – podle počtu účastníků

- Intrapersonální komunikace probíhá u jednotlivce a má podobu interního dialogu. Je to „self-talk“, sebereflexe vlastních akcí a komunikace s okolním světem.
- Mezilidská komunikace probíhá mezi dvěma nebo více lidmi, mezi nimiž je vztah. Specifickým typem mezilidské komunikace je skupinová komunikace.
- Hromadná komunikace je charakterizována jednosměrným tokem informací od jednoho a více komunikátorů (zdrojů) k mnoha komunikátorům (příjemcům). Toto je komunikace prostřednictvím médií

Sociální komunikace

je podmínkou a předpokladem existence jakéhokoli lidského společenství.

Faktory komunikace:

- zdroj komunikace – komunikátor,
- určení komunikace / příjemce /
- komunikant,
- komunikace / komuniké /,
- komunikační prostor – kanál.

Interakce je vždy o interpersonálním vnímání a komunikaci (komunikaci).

Sociální vnímání a úsudek: Vnímání je komplexní psychologický proces, který umožňuje osobě poznat svět kolem a orientovat se v něm, „**Sociogenní filtr**“

Nečastější chyby ve vnímání a posuzování:

- Vliv tzv. „prvního dojmu“,
- „halo efekt“,
- „soukromá teorie osobnosti“,
- „efekt mírnosti a shovívavosti“,
- „konstantní chyba“,
- předsudky.

Lidé se v rámci společnosti zapojují do společenského styku (kontaktu), během něhož dochází k sociálnímu jednání, konkrétně k interakci (vzájemnému působení partnerů v rámci sociální akce) a ke komunikaci (vzájemné sdělování).

4I.4. Sociální percepce

- Sociální percepce (sociální vnímání) je to, jak vnímáme ostatní osoby.
- Podléhá určitým zákonitostem.
- Máme tendenci uvažovat o ostatních v určitých kategoriích, stereotypech a schématech a velkou roli zde hrají různé efekty vnímání, jako např. **efekt prvního dojmu**.
- **Sociální percepce** je vždy ovlivněna osobní zkušeností každého účastníka, jeho zkušeností sociální.
- **Sociální percepce** se týká vnímání a posuzování každého účastníka, jeho zkušenosti sociální.
- **Sociální percepce** se týká vnímání a posuzování druhých osob a sebe sama.

42. ZÁKONITOSTI KOMUNIKACE VE SKUPINĚ

Komunikace a sebevědomí, self-prezentace (self-image)

Ke správné komunikaci ve skupině je důležitý správný výběr lidí do pracovního týmu, a činnost vedoucího pracovníka.

Je třeba znát pracovníkovy přednosti i nedostatky. V praxi je nutné dbát na kompenzace zjištěných nedostatků i předností celého kolektivu. Jinými slovy, aby každý člen pracovního týmu měl možnost ukázat své slabé i silné stránky. Přehled týmových rolí představuje různé typy chování, jejichž vzájemná souhra má pomoci k „hladkému“ chodu týmové práce.

42.1. Self – image, self – prezentace

- Sebe prezentace je schopnost „umět se prodat“.
- Úzce souvisí s empatií, důvěryhodností, sebevědomím a celkově s emoční inteligencí.
- Účelem sebe prezentace je zanechat dobrý dojem a také představit sebe a své schopnosti reálně, ale i přitažlivě a sebevědomě, a tak vzbudit zájem o svou osobu u ostatních lidí.
- Počáteční dojem, který vyvoláváme a kterým na nás zapůsobí druhý, je dán zpravidla komplexem neverbálních signálů. K prvotním informacím náleží již samotný tělesný habitus, výška, váha, souměrnost, zevnějšek a jeho úprava: oděv, obuv, doplňky a jejich sladění, účes, rysy obličeje, ozdoby, zvláštní znamení, líčení – a také čichové signály: vůně, zápachy.
- Informace podává již vstup do místnosti, způsob chůze, postoj, způsob sezení. Pak nastupují neverbální projevy, kterým bývá přikládán zvlášť velký význam: mimika a řeč očí, gestikulace, haptika (doteky, podání ruky), přibližování a vzdalování při komunikaci, ovládání prostoru, respekt k teritoriím a zónám partnerů v jednání (Štěpaník 2005).
- Vytvoření úspěšné sebe prezentace vyžaduje vnímavost, sebedůvěru a schopnost ovládat jakékoli silné emoce, například úzkost nebo hněv. To znamená předvádět sám sebe způsobem, který odpovídá přáním a očekáváním našich posluchačů. Vyžaduje něco, co lidé od divadla nazývají „charakter“, tu zvláštní jiskru, která mění osobu v osobnost (Lewis 1995).

Sebevědomí, empatie

Sebevědomí je vedle empatie základem zdařilé komunikace a soužití s lidmi. Ten, který sám sebe nepřijímá, může jen stěží rozvíjet své empatické schopnosti.

Být zdravě sebevědomý znamená vědomě vnímat sám sebe, tedy své tělo, své pocity, své emoce, znát své silné a slabé stránky, být si vědom svých hranic, ale i možností v oblasti tělesné, duševní i duchovní. Sebevědomý nemusí vždy být ten, který se tváří sebejistě. Důležité je, zda je člověk sám se sebou srovnaný. Sebevědomý člověk dokáže i ostatní přijít takové, jaké jsou.

První dojem na schůzce

- Správné držení těla – je prospěšné nejen pro naše zdraví a kondici, ale také pro naše použití ve společnosti. To platí pro chůzi, postavení, sezení, téměř všechny pohyby;
- Jak na setkání udělat dobrý dojem – odborníci jsou přesvědčeni, že během prvních 120 sekund setkání bude provedeno trvalé hodnocení druhého;
- Možnost najít lež u normální osoby je relativně nízká – má-li člověk označit lháře, dosahuje pouze 57% úspěšnosti (vzhledem k tomu, že má pouze dvě možnosti, tak 50 % představuje stupeň náhody).

43. EMPATICKÉ A EGOISTICKÉ PŘÍSTUPY, SYSTÉMOVÉ PŘÍSTUPY, MOTIVACE.

Co je to „motivace“?

vnitřní nebo vnější faktor nebo soubor faktorů vedoucích k energetizaci organismu
Stimul výkonu, chování:

- Jaký vnější faktor vás motivuje? Proč?
- Jaký vnitřní faktor vás motivuje? Proč?
- Nehmotná forma motivace je pomalejší, ale odolnější a buduje loajalitu

43.1. Rogersův přístup zaměřený na člověka

(PERSON-CENTERED APPROACH)

Carl R. Rogers

Člověk v komunikaci: vstřícný, akceptující, sám autentický, zajímavý se, má se umět vcítit.

- neschovávat s a „fasádou“, nepoužívat „měl bych“, být svobodný, nesnažit se nikomu zavděčit, přijímat vše jako proces změn, být otevřený vůči zážitkům, věřit si, mít vytyčenu vlastní autonomii
- ideální komunikující – člověk konstruktivně-tvořivý, nelpí na významu slov, připouští, že lze měnit hypotézy, schopnost přijímat velké množství konfliktních informací, nevyvozovat ihned závěry.

43.2. Systémové přístupy

- Člověk nežije sám, nýbrž je součástí jiných vztahů, které ho ovlivňují.
- Změna na jednotlivci se odráží i na celku.
- Komunikace vytváří kvalitu celku, celek vytváří komunikaci jednotlivých členů (princip cirkularity).
- Pokud chceme pochopit sdělení druhého, musíme nejprve poznat celý rámec, z něhož bylo sdělení vyjmut.
- Empatie = schopnost, dá se natrénovat, zlepšit.

Naslouchání x poslouchání je následující

- Kvalitní komunikace – jak umíme naslouchat
- Umění postihnout sdělení pod čarou, odhadnout naladění člověka, jeho záměr, potřeby
- Efektivní porozumění tomu, co je k nám vysíláno
- Neodsuzovat, nesoudit
- Kognitivní zralost – umět se oprostit od stereotypů a předsudků

Rady pro komunikaci

- používat kratší věty,
- odborné termíny jen tam, kde je to možné,
- nechat prostor k vyjádření druhé straně,
- nesnažit se zavděčit,
- být otevřený vůči změně,
- mít vlastní autonomii (neztratit sám sebe v hovoru),
- brát věci tak, že jsou procesem změn.

Teorie komunikačních her

- Předpoklad: lidé jsou hráči, komunikace je hra
- Hráči – cíl: největší možnost zisku/ odměny
- Pravidla hry:
- Špinavé hry – lži, manipulace, dvojsmyslnosti (double-bind)
- Důležité: Zda hráč vychází z (ne)úplných informací

43.3. Analýza transakcí (struktury):

Ego dítěte (DÍ)

- Daří-li se mu, je spontánní, veselý, vyskytne-li se překážka, začne být trucovitý, zlostný, nedokáže nést důsledky svého jednání.
- **Dítě může být buď:**
- Svobodné – v rovině pozitivní spontánní, v rovině negativní nezralé.
- Přizpůsobené – pozitivní rovině spolupracující negativní vzpurné

Ego dospělého (DO)

- Je schopen nést důsledky svého jednání, předvídat je, logicky, uvažovat, kriticky posuzovat sebe i okolí, často klade otázky, je neverbálně přirozený.

Ego rodiče (RO)

- Je starostlivý, radící, mentorující a rozkazující, typ.
- Rodič může nabývat forem:
 - *kontrolujícího – v rovinách:*
 - pozitivních - strukturující
 - negativních - kritický, nebo
 - *pečujícího – v rovinách:*
 - pozitivních starostlivý
 - negativní shovívavého

44. STYLY VEDENÍ, „MOBBING“, „LABELING“ A KATEGORIZOVÁNÍ LIDÍ. ASERTIVITA.

Dobry vůdce by měl mít pět charakteristik:

- Skupina ho musí vnímat jako svou součást.
- Musí mít vlastnosti a názory, které má skupina jako celek.
- Musí být pro členy modelem.
- Skupina jej musí vnímat jako toho, kdo pomáhá dosáhnout cílů.
- Musí skupinu pozitivně reprezentovat navenek.

44.I. Styly vedení:

- **Autokratický styl:** Orientace na úkol, Vše rozhoduje vůdce; Členové skupiny mají minimální autonomii
- **Demokratický styl:** Častá diskuse o úkolu, Zájem vůdce o členy, Zde pracují lidé s největší efektivitou
- **Liberální styl** Ponechání volnosti (vůdce se nestará o způsob plnění úkolů); Nedosahují výsledků téměř vůbec

Autorita

- legitimizovaná moc.
- Když má někdo autoritu, tak má oprávnění vládnout, ti, kterým vládne, ho berou jako někoho, kdo má pravomoc jim vládnout.
- Je to tedy moc, jejíž projevy jsou akceptovány těmi, jichž se týká.

Autoritu můžeme rozdělit na:

- racionální,
- tradiční,
- charismatickou.

44.2. Mobbing

je druh rafinované šikany na pracovišti. U nás se můžeme setkat i s označením teror na pracovišti nebo psychoteror.

Mobbing vykazuje následující charakteristiky:

- Systematické, cílevědomé, opakované útoky jednotlivce či skupiny na určitou osobu
- defenzivní pozice zaměstnance, vylučování ho z kolektivu, ponižování, znevažování a Labelling

Labelling – teorie nálepkování

- (nebo také přístup k označování, přístup k označování, teorie označování je jednou ze strukturálních teorií, které se snaží vysvětlit delikvenci).
- Zabývá se procesem interakce mezi jednotlivci, kteří se považují za tvůrce sociálních norem, jsou mezi těmi, kdo je tvoří, a poté posoudí protivníka (udělí jim nálepku).
- Anthony Giddens definuje teorii etiky jako teorii deviace, podle níž se někteří lidé odchylují, protože byli tak určeni jinými lidmi;
- je charakterizováno stereotypním označováním druhých krátkými frázemi nebo frázemi, obvykle s negativní charakteristikou.
- příkladem je outsider, zločinec, lhář, podvodník, komunista, anarchista.
- Označování vede k sociální stigmatizaci a snižuje sebevědomí.
- Podle Douglase Reybecka může tato nálepka zahrnovat i osoby, které dostatečně neprokáží, že dodržují předepsané standardy.
- Podle autora je společnost založena na silné touze po jednotě a kolektivním vědomí, což má za následek stigmatizaci jakéhokoli „rušivého prvku“, který je považován za ohrožení řádu

Odchylku podle společnosti lze proto rozdělit na „měkké“ a „tvrdé“ formy:

Měkká odchylka = individuální chování není v souladu s platnými standardy, není to však ohrožení sociálního řádu.

Tvrdá odchylka = chování je nad rámec normy a je považováno za hrozbu.

44.3. Asertivita

- je způsob komunikace, kterým jedinec upřímně a otevřeně vyjadřuje myšlenky, emoce, názory a postoje jednak v pozitivní, jednak v negativní formě, přičemž neporušuje svoje práva a ani práva jiných.
- Asertivita pomáhá zvyšovat sebevědomí a sebeúctu, pomáhá posuzovat vlastní myšlenky, jednat a vyjednávat.
- Významnou charakteristikou asertivity je, že pomáhá rozpoznat manipulaci, snižovat míru emocí, být nezávislý a svobodně se rozhodovat.

Asertivní práva

- Člověk má právo posuzovat své vlastní chování, myšlenky a emoce a být za ně zodpovědný
- Člověk má právo nenabízet žádné omluvy a výmluvy ospravedlňující jeho chování
- Člověk má právo posoudit, nakolik a jak je zodpovědný za řešení problémů druhých lidí
- Člověk má právo změnit svůj názor
- Člověk má právo říci „já nevím“
- Člověk má právo být nezávislý na dobré vůli ostatních
- Člověk má právo dělat chyby a být za ně odpovědný
- Člověk má právo dělat nelogická rozhodnutí
- Člověk má právo říci „já ti nerozumím“
- Člověk má právo říci „je mi to jedno“

Asertivní techniky

Jde o techniky, které lze chápat jako možný návod řešení situací, nejsou však vždy zárukou úspěchu.

- Obehraná gramofonová deska – umožňuje čelit manipulaci, prosadit svůj názor a požadavky bez rozrušení
- Technika otevřených dveří – při neoprávněné kritice, přehlížet útoky
- Vyrovnávání se s kritikou, souhlas s neoprávněnou kritikou – přijímat kritiku bez zničujícího pocitu
- Dotazování na nedostatky – zjišťování pravé příčiny odmítavého postoje partnera
- Přijatelný kompromis – jde o dosažení spokojenosti na obou stranách
- Negativní aserce – zvládnutí vlastních chyb a omylů